

DOI <https://doi.org/10.36719/2707-9317/118/129-151>

Identifying the directions for improving the tax environment in the Republic of Azerbaijan

Tanriverdi Pasha

Leading Researcher

Institute of Economics, Ministry of Science and Education

E-mail: tpasha_50@mail.ruORCID: <https://orcid.org/009-0009-7221-3420>

Abstract: The article provides a comprehensive analysis of the formation of the tax environment in the Republic of Azerbaijan and its impact on economic development and entrepreneurial activity. The study examines the essence of the tax environment and evaluates key factors such as tax burden, tax rates, tax administration, and the stability of tax legislation. It is substantiated that an increase in the tax burden leads to a decline in economic activity, a reduction in investment and savings levels, and an expansion of the shadow economy. At the same time, the article demonstrates that reducing tax rates and applying tax incentives play a significant role in stimulating entrepreneurship, improving the investment climate, and increasing employment. The study also draws on international experience, particularly the examples of Estonia, Ireland, and Georgia, to identify the main directions for improving Azerbaijan's tax system. The findings suggest that the establishment of a transparent, stable, and simplified tax system is a key prerequisite for sustainable economic growth and long-term development.

Keywords: tax environment, tax burden, entrepreneurship, tax incentives, shadow economy, tax policy

Azərbaycan Respublikasında vergi mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətlərinin müəyyən olunması

Tanrıverdi Paşa

ETN İqtisadiyyat İnstitutunun aparıcı elmi işçisi

tpasha_50@mail.ru

<https://orcid/009-0009-7221-3420>

Xülasə: Məqalədə Azərbaycan Respublikasında vergi mühitinin formalaşması, onun iqtisadi inkişafa və sahibkarlıq fəaliyyətinə təsiri kompleks şəkildə təhlil edilir. Tədqiqatda vergi mühitinin mahiyyəti açıqlanır, vergi yükü, vergi dərəcələri, vergi inzibatçılığı və qanunvericiliyin sabitliyi kimi əsas amillər qiymətləndirilir. Müəllif vergi yükünün artmasının iqtisadi fəallığın azalmasına, investisiya və yığım səviyyəsinin enməsinə, kölgə iqtisadiyyatının genişlənməsinə səbəb olduğunu elmi arqumentlərlə əsaslandırır. Eyni zamanda, vergi dərəcələrinin azaldılması və vergi güzəştlərinin tətbiqinin sahibkarlığın stimullaşdırılmasında, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılmasında və məşğulluğun artırılmasında mühüm rol oynadığı göstərilir. Məqalədə beynəlxalq təcrübə, xüsusilə Estoniya, İrlandiya və Gürcüstan nümunələri ilə müqayisələr aparılaraq, Azərbaycanın vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri müəyyən edilir. Nəticə etibarilə, şəffaf, sabit və sadələşdirilmiş vergi sisteminin formalaşdırılmasının iqtisadi artım və dayanıqlı inkişaf üçün əsas şərt olduğu qənaətinə gəlinir.

Açar sözlər: vergi mühiti, vergi yükü, sahibkarlıq, vergi güzəştləri, kölgə iqtisadiyyatı, vergi siyasəti

1. Vergi mühitinə təsir edən amillər və onun qiymətləndirilməsində istifadə edilən göstəricilər

Vergi mühiti – ölkədə, müəyyən ərazilərdə və konkret müəssisələrdə tətbiq olunan vergilərin cari növlərini və dərəcələrini, həmçinin mövcud olan vergi sisteminin iqtisadi və hüquqi çərçivəsini əhatə edir. Vergi mühitinin əlverişli olması investisiyaların və biznes fəaliyyətinin artmasına, əksinə, ağır vergi yükü isə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın genişlənməsinə səbəb ola bilər. [60, s.6-8]

Vergi dərəcələrinin yüksək olması müəyyən müddətdə büdcə gəlirlərinin artımına səbəb olsa da, vergidən yayınmalar, gəlirlərin gizlədilməsi halları daha çox olur və bütün bunlar ölkədə iqtisadi fəallığı zəiflətməklə, büdcə gəlirlərində əhəmiyyətli bir artımla dəyişikliyə səbəb olmur. Özünü daha qabarıq mənfi amil kimi göstərən nəticə, bütövlükdə iqtisadiyyatda vergi yükünün artmasıdır. Vergi yükünün artmasının mənfi effekti özünü iqtisadi fəallığın motiv və stimullarının zəifləməsində, təkrar istehsalın ümumi makroiqtisadi mühitinin pisləşməsində göstərir. Vergi yükünün yüksək həddə yaxınlaşması bir sıra proseslərdə özünü biruzə verir. Məsələn, yığım və investisiya normalarının aşağı düşməsi, gizli iqtisadiyyatın güclənməsi, dövlət müavinətləri hesabına yaşayan əhali qruplarının artması və s. bu amillərin təzahürüdür.

Azərbaycanda vergi yükünün aşağı həddə olması, heç də burada iqtisadi azadlığın yüksək, dövlət tənzimlənməsinin zəif olmasından irəli gəlmir. Əsas amil - vergi yığımının özünün aşağı səviyyədə olmasıdır. Vergi dərəcələrinin ölkədə nisbətən məqbul və getdikcə azalmağa meyilli olmasına baxmayaraq, vergidən yayınmalar hələ də kifayət qədər böyük çəkiyə malikdir. Bunun da əsas səbəbi - Vergi Məcəlləsi və bütövlükdə vergitutma ilə əlaqədar qanunvericilik sisteminə boşluqlar, institusional problemlər, inhisarçılığın və korrupsiyanın mövcudluğu və digər neqativ hallardır.

Vergi sistemi müəyyən müddət ərzində sabit olmalıdır. Sabitlik o deməkdir ki, vergi qanunvericiliyinə yeni vergilərin (rüsurların), habelə vergi ödəyicisinin vəziyyətini pisləşdirən dəyişikliklər və əlavələr, məsələn, vergitutma bazasının və ya vergi dərəcələrinin artırılması yolu ilə daxil edilməməlidir. Vergi qanunvericiliyinin qeyri-sabitliyi hakimiyyət orqanları ilə vergi subyektləri arasında ziddiyyətləri gücləndirməklə yanaşı, gəlirlərin gizlədilməsi və ödənişdən yayınma

mexanizmlərinin yaranmasına da səbəb olur ki, bu da vergi sisteminin özünü səmərəsiz edir.

Azərbaycanın vergi mühitini dünya ölkələri ilə müqayisə edərkən, müxtəlif beynəlxalq təşkilatların hesabatları və indeksləri əsas götürülür.

Vergi mühiti aşağıdakı amillərdən asılıdır:

- *Vergi siyasəti:* dövlətin fiskal siyasətinin bir hissəsi olaraq vergilərin yığılması və tənzimlənməsi üçün müəyyən edilən strategiya.

- *Vergi qanunvericiliyi:* iqtisadiyyata təsir etmək üçün qəbul edilən vergi qanunvericiliyi, vergilərin yığılmasını və ödənilməsinə tənzimləyən hüquqi normalar. Vergi qanunvericiliyinin stabil və şəffaf olması, investisiya mühitinin inkişafına töhfə verir.

- *Vergi inzibatçılığı.* Vergilərin yığılması və nəzarətinin həyata keçirilməsini təmin edən dövlət orqanlarının fəaliyyəti, vergi toplama üsulları və nəzarət mexanizmləri.

- *İqtisadi amillər:* ölkənin ümumi iqtisadi vəziyyəti, ÜDM, işsizlik səviyyəsi və inflyasiya göstəriciləri.

- *Vergi şəffaflığı və proqnozlaşdırılması:* vergi qanunlarının aydınlığı və dəyişkənliyinin az olması.

- *Kölgə iqtisadiyyatı və vergi qaçaqçılığı.* Kölgə iqtisadiyyatının yüksək olması vergi gəlirlərinin azalmasına və ədalətsiz rəqabətə səbəb olur.

- *Beynəlxalq vergi rejimi:* Qlobal iqtisadiyyatla inteqrasiya, beynəlxalq vergi müqavilələri və xarici investorlar üçün vergi şəraiti.

Bu çərçivədə vergi mühiti ölkənin iqtisadi inkişafına təsir edən əsas amillərdən biridir və dövlətin gəlir siyasətində mühüm yer tutur. Vergilər və biznes mühiti arasındakı əlaqə hər bir ölkənin iqtisadi inkişafı üçün mühüm rol oynayır. Vergi sisteminin şəffaflığı, ədalətliyi və biznes üçün əlverişli olması sahibkarların fəaliyyətinə birbaşa təsir edir.

Vergi mühitinin qiymətləndirilməsi üçün bir sıra göstəricilərdən istifadə olunur ki, bunlar vergi sisteminin səmərəliliyini və iqtisadiyyata təsirini ölçməyə imkan verir. Əsas göstəricilər aşağıdakılardır:

1. *Ümumi vergi yükü:* Bu göstərici vergi ödəyicilərinin gəlirlərinin və ya sərvətlərinin vergi ödənişləri nəticəsində nə qədər azaldığını ifadə edir. Ümumi vergi yükü iqtisadiyyatda müəyyən dövr ərzində toplanan vergilərin məcmusudur.

2. *Fərdi vergi yükü:* Fərdlərin ödədiyi vergi məbləğlərinin onların əldə etdiyi gəlirlərə nisbətini göstərir. Bu göstərici vergi ödəyicilərinin fərdi vergi yükünü qiymətləndirməyə imkan verir.

3. *Vergi dərəcələri:* Müxtəlif vergi növləri üzrə tətbiq olunan dərəcələr vergi mühitinin əlverişliliyini müəyyənləşdirən əsas amillərdəndir. Vergi dərəcələrinin yüksəkliyi və ya aşağılığı iqtisadi subyektlərin fəaliyyətinə birbaşa təsir göstərir.

4. *Vergi güzəştləri və imtiyazları:* İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində tətbiq olunan vergi güzəştləri və imtiyazları vergi mühitinin stimullaşdırıcı təsirini qiymətləndirməyə kömək edir.

5. *Vergi inzibatçılığı:* Vergi inzibatçılığının səmərəliliyi, vergi ödəyicilərinin vergi orqanları ilə münasibətləri və vergi ödəmə prosedurlarının sadəliyi vergi mühitinin qiymətləndirilməsində mühüm rol oynayır.

6. *Vergi qaçaqçılığı və vergidən yayınma səviyyəsi:* Vergi mühitinin sağlamlığını qiymətləndirmək üçün vergi qaçaqçılığı və vergidən yayınma hallarının səviyyəsi də nəzərə alınmalıdır.

Vergi siyasəti və iqtisadi mühit bir-biri ilə sıx bağlıdır. Effektiv vergi siyasəti iqtisadi inkişafı sürətləndirir, sahibkarlıq mühitini yaxşılaşdırır və dövlət gəlirlərini optimallaşdırır. Buna görə də, balanslı və şəffaf vergi sistemi iqtisadi sabitlik və inkişaf üçün əsas şərtlərdən biridir.

2. Vergi yükünün artmasının iqtisadiyyata təsiri

Vergi yükünün artması əsasən iqtisadi fəallığın azalmasına, investisiya və yığım səviyyəsinin enməsinə, eləcə də kölgə iqtisadiyyatının genişlənməsinə gətirib çıxarır. *Vergi yükünün artmasının mənfi təsirlərini* aşağıdakı istiqamətlər üzrə təhlil etmək mümkündür:

1. *İqtisadi stimulların zəifləməsi* - Vergi yükünün artması biznes və fərdi sahibkarlıq fəaliyyətinə marağın azalmasına səbəb olur. Belə ki, yüksək vergi dərəcələri kapital qoyuluşlarını

məhdudlaşdırır və gələcəkdə iqtisadi artım üçün zəruri olan innovativ təşəbbüslərin qarşısını alır. [24]

2. *Təkrar istehsalın pisləşməsi* - Makroiqtisadi mühitin pisləşməsi özünü əsasən istehlak və istehsal proseslərində göstərir. Yüksək vergi dərəcələri sahibkarların xərclərini artırır və onların istehsal prosesində daha ehtiyatlı davranmasına səbəb olur.[50] Bunun nəticəsində isə ölkənin ümumi daxili məhsulu (ÜDM) azalma tendensiyası göstərə bilər.

3. *İnvestisiya və yığım səviyyəsinin enməsi* - Vergi yükünün artması investorların gəlir gözləntilərini azaldır və kapital qoyuluşlarının azalmasına səbəb olur. Bu proses uzunmüddətli dövrdə iqtisadi böyüməni ləngidə bilər. Məsələn, Laffer əyrisi nəzəriyyəsinə görə, yüksək vergi dərəcələri müəyyən həddən sonra vergi gəlirlərinin azalmasına gətirib çıxarır.[43]

4. *Kölgə iqtisadiyyatının genişlənməsi* - Yüksək vergi yükü bizneslərin vergi ödəməkdən yayınmasına və qeyri-rəsmi iqtisadi fəaliyyətlərin artmasına səbəb olur. Dünya Bankının araşdırmalarına əsasən, yüksək vergi yükünə malik ölkələrdə kölgə iqtisadiyyatının payı daha yüksək olur.[58]

5. *Sosial asılılığın güclənməsi* - Vergi yükünün artması bəzi sosial qrupların dövlət müavinətlərindən asılılığını artırır. Bu tendensiya, xüsusilə, aşağı gəlirli ailələrin sosial yardımlara daha çox müraciət etməsinə və əmək bazarında iştirak səviyyəsinin aşağı düşməsinə səbəb olur.[36]

Vergi yükünün artması iqtisadiyyat üçün ciddi çağırışlar yaradır. Əsas mənfi təsirlər sırasında iqtisadi fəallığın azalması, investisiya və yığım səviyyəsinin düşməsi, kölgə iqtisadiyyatının genişlənməsi və sosial asılılığın artması yer alır. Bu problemlərin həlli üçün hökumətlər vergi siyasətini balanslaşdırmalı və sahibkarlıq mühitini stimullaşdıracaq islahatlar həyata keçirməlidirlər.

Azərbaycanda vergi dərəcələri ümumilikdə məqbul və hətta bəzi sahələrdə azalma meyilli olsa da, ölkədə vergi yığım səviyyəsi hələ də aşağıdır. Bunun əsas səbəbləri aşağıdakılardır:

1. *Vergidən yayınma hallarının geniş yayılması* - İqtisadi fəaliyyət göstərən bir çox bizneslər, xüsusilə kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri vergidən yayınma praktikasına üstünlük verirlər. Bunun əsas səbəbi, qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın geniş yayılması və nəzarət mexanizmlərinin yetərsizliyidir.

2. *Vergi qanunvericiliyində boşluqlar və institusional problemlər* - Vergi Məcəlləsi və əlaqədar qanunvericilik aktlarında müəyyən boşluqlar mövcuddur ki, bu da sahibkarlara müxtəlif hüquqi mexanizmlər vasitəsilə vergidən yayınmaq imkanı yaradır.

3. *İnhisarçılıq və korrupsiya amili* - Vergi yükünün aşağı olmasına baxmayaraq, ölkədə inhisarlar və qeyri-rəsmi iqtisadi münasibətlər geniş yayılıb. Bu da, bəzi iri biznes qurumlarının faktiki olaraq vergi ödəməkdən yayınmasına şərait yaradır.

4. *Kölgə iqtisadiyyatının geniş yayılması* - Azərbaycanın iqtisadiyyatında kölgə iqtisadiyyatı əhəmiyyətli paya malikdir. Bu isə vergi orqanlarının real vergi potensialını tam şəkildə üzə çıxarmasına mane olur.

İqtisadi azadlıq indeksi nəzərdən keçirildikdə, vergi yükünün aşağı olması müsbət amil kimi qəbul edilsə də, Azərbaycanda aşağı vergi yığım səviyyəsi institusional zəifliklərdən, vergidən yayınma halları, kölgə iqtisadiyyatı və korrupsiya kimi problemlərdən qaynaqlanır. *Heritage Foundation* və *Fraser Institute* kimi təşkilatların iqtisadi azadlıq indekslərinə əsasən, Azərbaycanın mövqeyi orta səviyyədə qalır. Azərbaycanın vergi mühitinə dair müəyyən irəliləyişlər olsa da, məhz biznes mühitinin qeyri-müəyyənliyi, institusional zəifliklər, korrupsiya və kölgə iqtisadiyyatının geniş yayılması, vergi inzibatçılığında qeyri-şəffaflığın mövcudluğu vurğulanır.[34]

Bu problemlərin həlli üçün vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi, vergi qanunvericiliyinin boşluqlarının aradan qaldırılması və inhisarçılıqla mübarizə tədbirlərinin gücləndirilməsi vacibdir.

3. Vergi dərəcəsinin aşağı salınmasının və vergi güzəştlərinin sahibkarlığın stimullaşdırılmasında rolu

Vergi mühiti və vergi rejimi ölkədəki sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəliliyinə, investisiya cəlbediciliyinə və ümumiyyətlə biznesin inkişafına birbaşa bir neçə əsas aspektdə təsir edir:

1. *Vergi dərəcələri və yükü* - Yüksək vergi dərəcələri və vergi yükü sahibkarların gəlirlərini azaldır və kölgə iqtisadiyyatına yönəlmə riskini artırır, onlar üçün əlavə xərc yaradaraq investisiyaları da məhdudlaşdırır. Həmçinin, kölgə iqtisadiyyatının əsas səbəblərindən biri nisbətən yüksək vergi dərəcələridir. Bu, vergi ödəyicilərini gəlirlərini gizlətməyə təşviq edir.[68]

2. *Vergi inzibatçılığı* - Bürokratik prosedurların çox olması biznesin fəaliyyətini çətinləşdirə bilər. Sadələşdirilmiş vergi qaydaları və rəqəmsal vergi sistemləri, e-fakturalar və avtomatlaşdırılmış vergi qiymətləndirmələri vergi ödəyicilərinin uyğunluq səviyyələrini əhəmiyyətli dərəcədə artırmış və uyğunluq xərclərini azaltmışdır.[68] Həmçinin vergi ödənişlərinin elektronlaşdırılması vergi ödəyiciləri üçün uyğunluq xərclərini azaldır, çünki bu, səyahət etmə, növbədə gözləmə və rüşvət tələb edə biləcək vergi məmurları ilə qarşılıqlı əlaqə ehtiyacını minimuma endirir və ya aradan qaldırır.[67]

- *Vergi güzəştləri və stimullar* - Müəyyən sahələrə və ya yeni startaplara vergi güzəştləri biznes mühitini canlandırmağa bilər. Vergi güzəştləri və stimullar startaplar və kiçik sahibkarlıq subyektləri üçün vergi güzəştləri innovasiyanın və investisiyanın artmasına səbəb olur. Bu cür vergi təşviqləri, biznes mühitini canlandırmaq və iqtisadi inkişafı təşviq etmək məqsədi daşıyır.[38]

- *Vergi şəffaflığı və sabitlik* - Vergi qanunvericiliyindəki tez-tez dəyişikliklər qeyri-müəyyənlik yarada və bizneslər üçün riskləri artırmağa bilər.

Sahibkarlığı stimullaşdırmağa biləcək vergi dəyişikliklərindən biri də gəlir vergisinin dərəcəsinin aşağı salınmasıdır. Müəssisələrin vergi yükünün azaldılması onlara innovasiyalar, inkişaf və biznesin genişləndirilməsi üçün alınan vəsaitləri yenidən bölüşdürməyə imkan verə bilər. Bu, həm də, iqtisadiyyata investisiyaların artmasına və yeni iş yerlərinin açılmasına səbəb ola bilər. Sahibkarlar öz bizneslərini inkişaf etdirmək və onun gəlirliliyini artırmaq üçün stimullar alırlar.

Vergi siyasətinin optimallaşdırılması sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərə bilər. Xüsusilə, gəlir vergisi dərəcəsinin azaldılması müəssisələrin maliyyə resurslarını daha effektiv bölüşdürməsinə və biznesin inkişafına yönəltməsinə imkan yaradır. Bu addım həm sahibkarlar, həm də ümumilikdə iqtisadiyyat üçün bir sıra üstünlüklər təqdim edir.

Sahibkarlıq fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün vergi güzəştlərinin tətbiqi iqtisadi inkişafın əsas təkanverici qüvvələrindən biridir. Vergi güzəştlərinin düzgün hədəflənməsi təkcə sahibkarlığın inkişafını deyil, həm də ekoloji dayanıqlılığın təmin olunmasını və innovasiyaların sürətlənməsini təmin edə bilər. Bu istiqamətdə dünya təcrübəsi və yerli iqtisadi şərait nəzərə alınaraq davamlı islahatların aparılması məqsədəuyğun olardı.

Azaldılmış gəlir vergisi dərəcəsi sahibkarlar üçün əlavə maliyyə resursları ayırmaq imkanı yaradır. Yüksək vergi yükü müəssisələrin gəlirlərinin əhəmiyyətli bir hissəsini dövlət büdcəsinə yönəltməsinə səbəb olduğu halda, aşağı vergi dərəcələri bu vəsaitlərin yenidən biznesə sərmayə qoyulmasına şərait yaradır. Məsələn, şirkətlər əlavə vəsaitləri innovasiyalara, yeni texnologiyaların tətbiqinə və məhsuldarlığın artırılmasına yönəldə bilər.[52]

Dünya Bankının 2022-ci il hesabatına görə, aşağı gəlir vergisi dərəcələri olan ölkələrdə biznesin inkişaf tempi daha sürətli olmuşdur. Xüsusilə, Estoniya və İrlandiya kimi ölkələrdə aşağı korporativ vergi dərəcələri investisiya axınlarını artırmış və startap ekosisteminin inkişafına töhfə vermişdir. Estoniya və İrlandiya kimi ölkələr, aşağı korporativ vergi dərəcələri və biznes dostu mühitləri ilə tanınır və bu, onların startap ekosistemlərinin inkişafına müsbət təsir göstərmişdir. Bu ölkələrin uğurları, aşağı vergi dərəcələrinin və əlverişli tənzimləmə mühitinin biznes inkişafına necə töhfə verə biləcəyini göstərir.

Estoniya 2022-ci ildə "Tax Competitiveness Index"-də dünyanın ən rəqabətli vergi sistemində sahib ölkə kimi tanınmışdır. Bu, əsasən: yenidən investisiya olunan və saxlanılan mənfəətlərə korporativ gəlir vergisinin tətbiq olunmaması; əmlak vergisinin yalnız torpaq dəyərində tətbiq olunması; sadə və şirkətlərin vergi hesabatlarını daha sürətli və asan şəkildə təqdim etməsinə imkan verən şəffaf vergi sistemi kimi xüsusiyyətlərə əsaslanır ki, Estoniyanın məhz 2021-ci ildə ÜDM-in 8,3% artması ilə dəstəklənir. [69] İrlandiya isə 12,5% korporativ vergi dərəcəsi ilə tanınır və bu, ölkəyə çoxsaylı beynəlxalq texnologiya və maliyyə şirkətlərini cəlb etmişdir.[65]

Bu nümunələr göstərir ki, aşağı və sadə korporativ vergi dərəcələri, investisiya axınlarını artırmaq və startap ekosisteminə gücləndirmək üçün əhəmiyyətli rol oynaya bilər. Vergi yükünün azaldılması və ya vergi güzəştlərinin tətbiqi biznesin inkişafını sürətləndirən əsas amillərdən biridir. Dünya Bankının və PwC-nin birgə hazırladığı "Paying Taxes" hesabatları, əlverişli vergi rejimlərinin kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin inkişafına müsbət təsir göstərdiyini vurğulayır. Bu hesabatlar, vergi sistemlərinin sadələşdirilməsi və rəqəmsallaşdırılması kimi islahatların biznes mühitinə təsirini

qiymətləndirərək qeyd edirlər ki, kiçik və orta ölçülü müəssisələr iqtisadi artım və məşğulluğa töhfə versələr də, yüksək vergi yükü onların qeyri-rəsmi sektora keçməsinə və ya fəaliyyətlərini dayandırmasına səbəb ola bilər. Sadələşdirilmiş və əlverişli vergi rejimləri kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin vergi öhdəliklərini yerinə yetirməsini asanlaşdırır və onların rəsmi iqtisadiyyata keçidini təşviq edir. Bu cür rejimlər, xüsusilə yüksək savadsızlıq səviyyəsi olan ölkələrdə, mikro müəssisələr üçün daha əlverişli ola bilər. [26]

Bunun əksinə, yüksək vergi dərəcələri və qeyri-müəyyən vergi qanunvericiliyi biznes üçün maliyyə yükünü artırır və xüsusilə kiçik və orta sahibkarların rəqabət qabiliyyətini zəiflədir. McKinsey & Company-nin 2022-ci il araşdırmasına görə, yüksək korporativ vergi dərəcələri investisiya qoyuluşlarını 15-20% azalda bilər.[47]

Vergi yükünün azalması bizneslərin daha çox investisiya cəlb etməsinə şərait yaradır. İnvestorlar üçün cəlbedici biznes mühiti aşağı vergi yükü ilə birbaşa əlaqəlidir. Harvard Business Review-un apardığı bir araşdırmaya görə, yüksək vergi dərəcələri olan ölkələrdə xarici investisiyaların həcmi azalır, əksinə, vergi güzəştləri tətbiq olunan ölkələrdə bu göstərici əhəmiyyətli dərəcədə artır.[41]

Vergi yükünün azalması bizneslərin daha çox investisiya cəlb etməsinə şərait yaradır və investorlar üçün cəlbedici biznes mühiti aşağı vergi yükü ilə birbaşa əlaqəlidir. Harvard Universitetinin Beynəlxalq Münasibətlər Mərkəzinin (Weatherhead Center for International Affairs) nəzdində aparılan bir araşdırmada göstərilir ki, yüksək dolaylı biznes vergiləri xarici filiallara investisiyanı azaldır və şirkətləri yerli kapital istifadəsini minimuma endirən istehsal metodlarına keçməyə təşviq edir. Bu nəticələr, dolaylı vergi dərəcələrinin fərqlərinin istehsal fəaliyyətinin yerləşdiyi ərazilərə təsir edir və bu yolla, xarici birbaşa investisiyaları (FDI) da məhdudlaşdırır.[24]

Azaldılmış gəlir vergisi eyni zamanda yeni iş yerlərinin yaradılmasına da müsbət təsir göstərir. Vergi dərəcələrinin azaldılması, sahibkarların əlavə maliyyə resurslarına malik olmasına və nəticədə işçi qüvvəsinə daha çox sərmayə yatırmasına səbəb olur. Bu, yeni iş yerlərinin yaradılmasına və işsizliyin azalmasına müsbət təsir göstərə bilər. Məsələn, Forbes-in 2022-ci il hesabatında göstərilir ki, gəlir vergisi dərəcəsini 5% aşağı salan ABŞ ştatlarında işsizlik səviyyəsi digər ştatlara nisbətən daha sürətlə azalmışdır.[28]

NBER araşdırmaçıları tərəfindən aparılan bir araşdırmada, istehsal sektorundakı şirkətlərin gəlir vergisi dərəcələrinin azaldılmasına cavab olaraq kapital xərclərini və məşğulluğu artırıqları müəyyən edilib. Lakin, xidmət sektorundakı şirkətlər bu vergi endirimlərini əsasən dividend ödənişlərini artırmaq üçün istifadə edirlər və işçi sayını dəyişdirmirlər.[46] (Digər məqalədə, korporativ vergi endirimlərinin hər zaman daha çox iş yeri yaratmadığı vurğulanır. Xüsusilə, xidmət sektorundakı şirkətlərin bu vergi endirimlərini əsasən dividend ödənişlərini artırmaq üçün istifadə etdikləri qeyd olunur.[39] 2017-ci ildə ABŞ-da həyata keçirilən vergi islahatlarından sonra aparılan bir sorğuda, şirkətlərin yalnız 4%-nin bu vergi endirimləri nəticəsində işə qəbul proseslərini sürətləndirdikləri müəyyən edilib.[46]

Bu, vergi endirimlərinin məşğulluğa təsirinin məhdud olduğunu göstərir. Vergi dərəcələrinin azaldılması, xüsusilə istehsal sektorunda fəaliyyət göstərən şirkətlər üçün kapital xərclərinin və məşğulluğun artmasına səbəb ola bilər. Lakin, xidmət sektorundakı şirkətlər bu vergi endirimlərini əsasən dividend ödənişlərini artırmaq üçün istifadə edirlər və işçi sayını dəyişdirmirlər. Bu səbəbdən, vergi endirimlərinin məşğulluğa təsiri sektorlar arasında fərqli ola bilər.

Ümumilikdə, azaldılmış gəlir vergisi dərəcəsi biznes mühitinin canlanmasına, innovasiyaların inkişafına və iqtisadi artıma töhfə verə bilər. Bu yanaşma xüsusilə kiçik və orta bizneslər üçün daha əlverişli şərait yaradaraq onların bazarda dayanıqlığını artırır. Dövlət siyasəti çərçivəsində bu cür vergi dəyişikliklərinin tətbiqi sahibkarlıq sektorunun inkişafına mühüm dəstək ola bilər.

Sahibkarlığa müsbət təsir göstərə biləcək digər vergi dəyişikliyi müəyyən sənaye və ya fəaliyyət növləri üçün *yeni vergi güzəştlərinin tətbiq edilməsidir*. Vergi güzəştləri, azaldılmış vergi dərəcələri və yeni sahibkarlara tətbiq edilən stimullaşdırıcı tədbirlər biznesin inkişafını sürətləndirə bilər. Bir çox ölkə KOB-ların inkişafını dəstəkləmək üçün müəyyən vergi güzəştləri tətbiq edir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, vergi güzəştləri və xüsusi vergi rejimləri innovativ sahibkarlığın

dəstəklənməsi üçün effektiv mexanizmlərdən biridir. Məsələn, Avropa İttifaqı ölkələrində və ABŞ-da ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyalara, startaplara və tədqiqat fəaliyyətlərinə vergi güzəştləri tətbiq edilir. Bu yanaşma müəssisələri daha çox investisiya qoymağa və elmi araşdırmalara maliyyə ayırmağa təşviq edir.

Bəzi ölkələr startaplar və texnoloji bizneslər üçün vergi güzəştləri təqdim edərək rəqəmsal transformasiyanı stimullaşdırır. Məsələn, Estoniyada tətbiq edilən sıfır faizli reinvestisiya olunan mənfəət vergisi startap ekosisteminin inkişafına təkan vermişdir.[56]

Xarici və daxili investisiyaları cəlb etmək məqsədilə tətbiq edilən vergi güzəştləri sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsinə imkan yaradır. Məsələn, İrlandiyada aşağı korporativ vergi dərəcəsi (12,5%) texnologiya nəhənglərinin bu ölkəyə axınına səbəb olmuşdur.[37]

Azərbaycan iqtisadiyyatında da bu istiqamətdə müxtəlif addımlar atılır. Belə ki, Azərbaycanda mikro və kiçik sahibkarlıq subyektləri üçün sadələşdirilmiş vergi sisteminin tətbiqi sahibkarların vergi yükünü xeyli azaltmışdır.[1] Vergi Məcəlləsinə edilən son dəyişikliklər çərçivəsində İKT sektorunda fəaliyyət göstərən startaplara və kənd təsərrüfatı sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarlara müəyyən vergi güzəştləri tətbiq edilir. Bunun nəticəsində həmin sahələrdə fəaliyyət göstərən şirkətlər əlavə dəyər yarada bilir və bazarda daha güclü mövqe tuta bilirlər.

OECD) [53] məlumatlarına görə, inkişaf etmiş ölkələrdə vergi güzəştləri iqtisadi artıma töhfə versə də, gəlir bərabərsizliyini artırmaq riski daşıyır. Güzəştli vergi rejimlərinin tətbiqi istər yerli, istərsə də beynəlxalq səviyyədə mühüm fiskal alət olsa da, onların effektiv və ədalətli olması üçün şəffaflıq, tənzimləmə və nəzarət mexanizmləri gücləndirilməlidir.

Həmçinin aşağıdakı tədbirlərin görülməsi də vacibdir:

1. Vergi güzəştlərinin iqtisadi səmərəliliyinin davamlı qiymətləndirilməsi.
2. Şəffaflıq və hesabatlılıq üçün beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi.
3. Ədalətli rəqabət mühitinin qorunması üçün hüquqi islahatların aparılması.

Azərbaycanda vergidən azadolmalar müxtəlif sahələrdə iqtisadi inkişafı təşviq etmək və sosial rifahı artırmaq məqsədilə tətbiq edilir. Aşağıda üç əsas vergi azadolma sxemi və onların tətbiq sahələri haqqında məlumat verilir:

2018-ci ilin noyabr ayında Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə və “Sosial Sığorta Haqqında” qanuna bir sıra dəyişiklər edilib. Burada məqsəd - ölkədə biznes mühitinin əlverişliliyinin artırılması, sahibkarlığın inkişafının dəstəklənməsi, kölgə iqtisadiyyatının azaldılması və iqtisadiyyatın şəffaflaşdırılması, vergitutma bazasının genişləndirilməsi, inzibatchılığın təkmilləşdirilməsi və vergi güzəştlərinin iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi, gizli məşğulluğun əhatəliliyinin aradan qaldırılması və sosial müdafiə mexanizmlərinin əlçatanlığının artırılmasıdır.

4. İkiqat vergitutma müqavilələrinin vergi mühitinə təsiri

Vergi mühitinin ümumi səviyyəsinə ölkələr arasında ikiqat vergitutma müqavilələrinin mövcudluğu da təsir edir. Vergi sisteminin beynəlxalq səviyyədə tənzimlənməsi və uyğunlaşdırılması məqsədilə ölkələr arasında ikiqat vergitutma müqavilələri bağlanır. Bu müqavilələr beynəlxalq iqtisadi fəaliyyətin təşviqi, vergi yükünün azaldılması və sərmayə qoyuluşunun stimullaşdırılması baxımından mühüm rol oynayır.

Vergi müqavilələri - gəlirin ikiqat vergiyə cəlb edilməsinin qarşısını alan, həmçinin gəlirlərin ölkələr arasında bölüşdürülməsi zamanı yaranan inzibati məsələləri həll edən qaydalardır. Vergi müqavilələri xarici ölkələrlə əlaqələri olan bir təşkilatın öz vergilərini planlaşdırma biləcəyi bir sistem təmin edir. Belə müqavilələrin əsas məqsədi yerli və xarici vergi sistemlərinin tətbiqini əlaqələndirməkdir.

İkiqat vergitutma müqavilələri gəlirlərin iki müxtəlif ölkədə vergiyə cəlb olunmasının qarşısını alan, eləcə də gəlirlərin ölkələr arasında bölüşdürülməsi ilə bağlı yaranan inzibati məsələləri həll edən hüquqi çərçivədir. Bu müqavilələr xarici ölkələrlə iqtisadi əlaqələri olan fiziki və hüquqi şəxslərə öz vergilərini daha effektiv planlaşdırmaq imkanı yaradır.

İkiqat vergitutma problemi əsasən, gəlirin əldə edildiyi ölkə ilə onun sərəncamçısının yaşadığı ölkə arasında yaranan fiskal mübahisələrdən irəli gəlir. Məsələn, bir şirkət xarici ölkədə fəaliyyət göstərdiyi zaman həmin ölkənin vergi qanunvericiliyinə əsasən, mənfəət vergisi ödəyir. Eyni

zamanda, mənfəətin sahib olduğu ölkədə də vergiyə cəlb edilməsi mümkündür.

Azərbaycan bir sıra ölkələrlə iqlat vergitutma müqavilələri bağlamışdır. Bu müqavilələr iqtisadi əməkdaşlıq üçün hüquqi baza yaratmaqla yanaşı, xarici investorlar üçün vergi stimulları təqdim edir. Məsələn, Azərbaycan OECD Model Vergi Konvensiyasına uyğun olaraq bir çox ölkə ilə vergi müqavilələri imzalamışdır.

İqlat vergitutma müqavilələri beynəlxalq biznes əməliyyatlarında mühüm rol oynayır və ölkələrin investisiya mühitini yaxşılaşdırmasına kömək edir. Bu müqavilələr vergi sistemlərinin effektivliyini artırır, vergidən yayınma hallarının qarşısını alır və beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığa töhfə verir. Azərbaycan kimi inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün bu müqavilələr xarici kapitalın cəlb edilməsində və beynəlxalq bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin artırılmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Azərbaycanın iqlat vergitutma müqavilələri ilə bağlı siyasəti ölkəyə xarici investisiyaları təşviq etməyə və beynəlxalq vergi standartlarına uyğunluq təmin etməyə yönəlib. Vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və müqavilələrin genişləndirilməsi Azərbaycan iqtisadiyyatının global iqtisadiyyata inteqrasiyasını daha da dərinləşdirə bilər.

5. Vergi sisteminin sadələşdirilməsi və vergi mühitinin cəlbediciliyi.

Vergi sisteminin səmərəli işləməsi üçün onun əsas xüsusiyyətlərindən biri sabitlikdir. *Vergi sisteminin sabitliyi dedikdə*, müəyyən müddət ərzində vergi qanunvericiliyində ciddi dəyişikliklərin edilməməsi nəzərdə tutulur. Burada sabitlik - vergi qanunvericiliyinə yeni vergilərin (rüsurların), habelə vergi ödəyicisinin vəziyyətini pisləşdirən dəyişikliklər və əlavələr, məsələn, vergitutma bazasının və ya mövcud vergi dərəcələrinin artırılmaması, vergitutma bazasının genişləndirilməməsi və vergi ödəyicilərinin maliyyə yükünü artıran digər dəyişikliklərin edilməməsini nəzərdə tutur.

Sabitlik tələbi həm də o deməkdir ki, vergi sistemi qanunla müəyyən müddət ərzində vergilərin sayını və strukturunu müəyyən etməli və təsbit etməlidir ki, bu da qanunla müəyyən edilmiş müddətə əlavələrin, dəyişikliklərin və əlavələrin edilməsini, yeni vergilərin və əlavə yüklərin daxil və ya tətbiq edilməsini istisna edir.

Vergi sisteminin sabitliyi iqtisadi inkişafın və biznes mühitinin proqnozlaşdırıla bilməsinin əsas şərtlərindən biridir. Sabit vergi rejimi sahibkarlıq subyektlərinə uzunmüddətli maliyyə planlaması aparmağa, investisiya mühitini yaxşılaşdırmağa və iqtisadi artımı dəstəkləməyə imkan yaradır.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, vergi siyasətində tez-tez edilən dəyişikliklər investorların və biznes subyektlərinin fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir. Vergi sabitliyi həmçinin dövlət büdcəsinin proqnozlaşdırıla bilməsinə və vergi inzibatchılığının səmərəliliyinə töhfə verir.

Vergi sabitliyi həm vergi ödəyicilərinə, həm də dövlətə bir sıra üstünlüklər qazandırır. *Əsas üstünlükləri* aşağıdakılardır:

1. *İnvestisiya mühitinin yaxşılaşması* - Sahibkarlar və investorlar vergi sisteminin stabil olacağını bildikdə, daha rahat və uzunmüddətli planlar qurmaq və daha çox sərmayə yatırmaq imkanına malik olurlar. Vergi dərəcələrinin sabit qalması xarici və yerli investorları cəlb edir.

2. *Proqnozlaşdırıla bilən iqtisadi mühit* - Vergilərin və vergi yükünün stabil olması müəssisələrə xərclərini və gəlirlərini daha düzgün hesablamağa imkan yaradır.

3. *Biznesin inkişafına dəstək* - Qanunvericiliyin tez-tez dəyişməsi müəssisələrin fəaliyyətində qeyri-müəyyənlik yaradır. Bu isə biznesin genişlənməsini və inkişafını çətinləşdirir.

4. *Dövlət büdcəsinin davamlılığı* - Vergi sabitliyi dövlətin vergi daxilolmalarını proqnozlaşdırmasına və büdcə siyasətinin daha effektiv qurulmasına kömək edir.

5. *Vergi ödəyicilərinin hüquqlarının qorunması* - Vergi dərəcələrinin və vergi bazasının sabitliyi vergi ödəyicilərinin gözləntilərinin uyğunlaşmasına və onların qanuni hüquqlarının qorunmasına xidmət edir.

6. *Vergi inzibatchılığının təkmilləşdirilməsi* - Davamlı vergi siyasəti dövlətin gəlirlərini sabit saxlamaq və büdcə planlamasını asanlaşdırmaq baxımından mühüm rol oynayır.

7. *Korrupsiya və sui-istifadə hallarının azaldılması* - Vergi qanunvericiliyinin tez-tez dəyişdirilməsi və qeyri-müəyyənliklər bəzi hallarda qeyri-rəsmi razılaşmaların və sui-istifadə hallarının artmasına səbəb ola bilər.

Azərbaycan bu istiqamətdə ciddi islahatlar həyata keçirsə də, digər region ölkələrinin təcrübəsi

ilə müqayisə aparmaq islahatların effektivliyini qiymətləndirmək baxımından əhəmiyyətlidir. Gürcüstan, Qazaxıstan və Estoniya kimi ölkələr vergi sisteminin sadəliyi və rəqəmsallaşma səviyyəsinə görə regionda və hətta global miqyasda nümunə kimi göstərilir. [71]

Cədvəl 1.

Vergi sisteminin sadələşdirilməsi üzrə Azərbaycanın Gürcüstan, Qazaxıstan və Estoniya ilə müqayisəsi [17, 33]

Göstərici / Ölkə	Azərbaycan (2023)	Gürcüstan (2023)	Qazaxıstan (2023)	Estoniya (2023)
Vergi növlərinin sayı	5 əsas növ (ƏDV, mənfəət, gəlir, sadələşdirilmiş, aksiz)	6 əsas növ	7 əsas növ	3 əsas növ (ƏDV, gəlir, sosial)
Sadələşdirilmiş vergi rejimi	Mövcuddur, KOS-lar üçün tətbiq olunur	Mövcuddur, çox sadə prosedurlar	Mövcuddur, lakin daha çox sektorlar üzrə fərqlənir	Praktiki olaraq bütün KOS-lar üçün e-vergi rejimi
Onlayn vergi inzibatçılığı	E-bəyannamə, e-qaimə, onlayn kassa sistemi	Tam rəqəmsallaşdırılıb, "Revenue Service" platforması	"e-Salyq Azamat" mobil tətbiqi ilə əhatəli idarəetmə	Tam rəqəmsallaşmış sistem, dünya üzrə qabaqcıl
Vergilərin ödənilməsinə sərf olunan orta vaxt (illik)	Təqribən 159 saat (DB məlumatı)	200 saat	182 saat	Yalnız 50 saat
Vergi şəffaflığı və sadəlik üzrə beynəlxalq reyting	Orta səviyyə	Yüksək (DB və OECD tərəfindən qeyd olunur)		

Estoniya dünyanın ən sadə və rəqəmsal vergi sisteminə sahibdir. Bütün vergi hesabatları və ödənişləri onlayn rejimdə, cəmi bir neçə kliklə həyata keçirilir. Qazanılmamış gəlir vergiyə cəlb olunmur - yalnız paylanmış mənfəət vergiyə tabedir. Bu yanaşma sahibkarları reinvestisiya etməyə stimullaşdırır.

Gürcüstan da sadələşdirilmiş və şəffaf vergi sisteminə görə regionda müsbət nümunədir. "Sərbəst ticarət zonaları", "mikro və kiçik sahibkar rejimi" və vergi güzəştləri sayəsində Gürcüstan kiçik bizneslər üçün cəlbedici məkana çevrilib.

Qazaxıstan texnoloji həlləri tətbiq etsə də, hələ də bəzi sahələrdə inzibati yük qalır. Bununla belə, mobil tətbiq və bulud əsaslı sistemlər sürətlə tətbiq olunmaqdadır.

6. Azərbaycan da vergi mühitini xarakterizə edən göstəricilərin təhlili və qiymətləndirilməsi

6.1. Vergi daxilolmalarının birbaşa və dolay vergilər üzrə təhlili

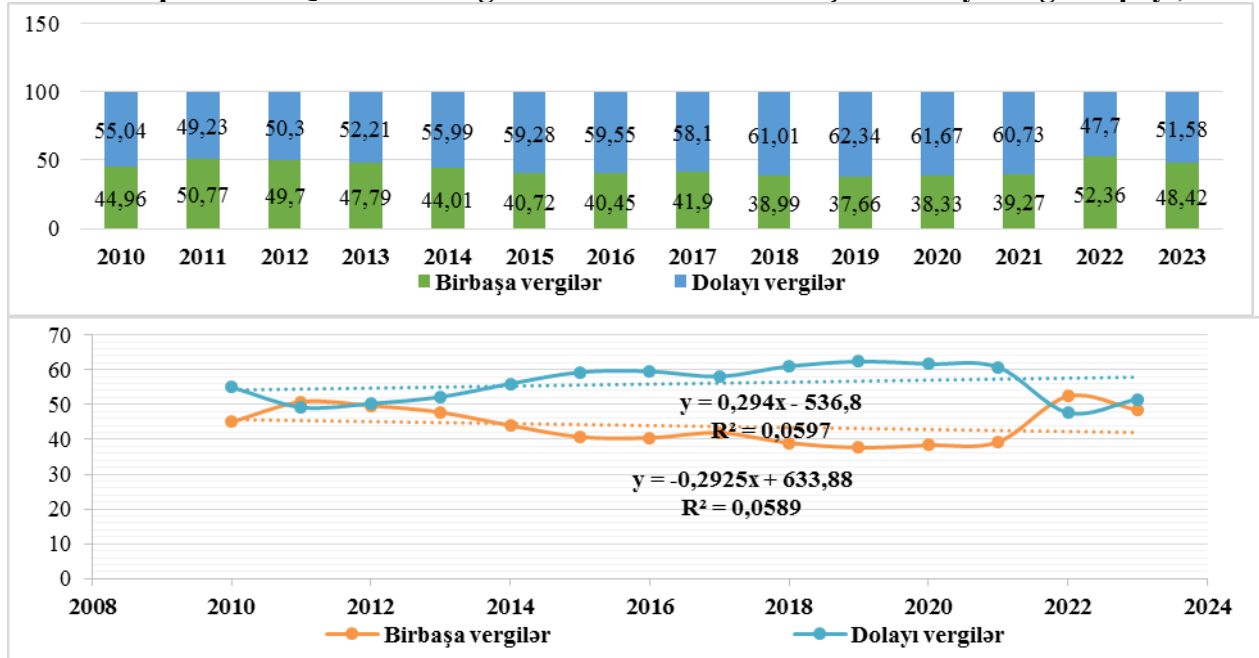
Birbaşa və dolay vergilərin nisbəti vergi sistemini xarakterizə etmək üçün ən vacib göstəricilərdən biri hesab edilir. Dövlət büdcəsinə vergi daxilolmalarının tutulma mənbələrinə görə strukturunu 2-ci cədvəlin məlumatları əsasında təhlil etməyə çalışaq.

Cədvəl 2.

2010-2023-cü illər ərzində dövlət büdcəsinin vergi gəlirlərinin strukturu, %-lə[5]

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Cəmi vergilər	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Birbaşa vergilər	44,96	50,77	49,70	47,79	44,01	40,72	40,45	41,90	38,99	37,66	38,33	39,27	52,36	48,42
Dolay vergilər	55,04	49,23	50,30	52,21	55,99	59,28	59,55	58,10	61,01	62,34	61,67	60,73	47,70	51,58

Qeyd: Cədvəl müəllif tərəfindən hesablanmış və tərtib edilmişdir

Diagram 1 və Qrafik 1. Vergi daxilolmalarında birbaşa və dolaylı vergiləri payı, faizlə

2000-ci ilə qədər Azərbaycan Respublikasının vergi sistemində və büdcə daxilolmalarında birbaşa vergilər üstünlük təşkil etdiyi halda, 2010-cu ildə onun payı 44,9%-ə düşmüş, 2011-ci ildə 50,77%-ə yüksəlsə də, sonrakı illərdə hər il azalaraq 2019-cu ildə ən aşağı göstərici ilə 37,6%-ə düşmüş, lakin 2020-ci ildən başlayaraq yenidən artmaqla 2022-ci ildə maksimal - 52,36%-ə yüksəlmişdir. Dolaylı vergilərin payı isə təhlil olunan dövr ərzində 2011 və 2022-ci illər istisna olmaqla həmişə üstünlüyə malik olmuşdur. Vergi daxilolmalarının tutulma mənbəyinə görə strukturundakı belə dəyişikliyi, əsasən, stabil vergi sisteminin tam formalaşmaması və vergi islahatlarının davam etdirilməsi ilə əlaqələndirmək mümkündür.

Respublikamızda birbaşa vergilərin strukturunun inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisəsi göstərir ki, formalaşan vergi sisteminin əsas fərqləndirici cəhətlərindən biri, fiziki şəxslərdən gəlir vergisinin büdcə daxilolmalarında xüsusi çəkisinin aşağı olmasıdır. Avropa ölkələrində vergi daxilolmalarının 30%-ə qədər fiziki şəxslərdən gəlir vergisinin payına düşür. Respublikamızda bu rəqəm 2010-2023-cü illər ərzində 24,92%-dən 12,34%-ə düşmüşdür.

6.2. Vergi yükü və vergi dərəcələri üzrə təhlil

Vergi yükü, ümumi daxili məhsulda (ÜDM) vergi gəlirlərinin payı ilə ölçülür. Müxtəlif ölkələrdə bu göstərici fərqlidir. Məsələn, inkişaf etmiş ölkələrdə vergi yükü adətən daha yüksəkdir. Hazırda Vergi Məcəlləsində biznes nümayəndələri üçün 100-dən çox güzəşt və azadolma mövcuddur.

Cədvəl 3-də MDB və qonşu ölkələrdə müxtəlif növ vergi daxilolmalarının ÜDM-də payı və Dünya Bankının tərtib etdiyi reytinglərdə tutduğu yer haqqında məlumatlar verilmişdir.

Cədvəl 3.**Müxtəlif ölkələrdə vergi daxilolmalarının ÜDM-də payı, %-lə [51]**

Ölkələr	Mal xidmətə vergilər və	Qlobal reyting	Beynəlxalq ticarət vergiləri	Qlobal reyting	Gəlir, mənfəət və kapital artımına vergilər	Qlobal reyting
Azərbaycan	22,34	106	4,51	50	13,77	102
Ermənistan	52,48	17	5,13	47	35,25	30
Belarus	49,76	22	16,39	15	5,61	113
Gürcüstan	52,07	18	0,56	86	31,02	45
Qazaxıstan	26,76	98	17,17	12	28,26	60
Qırğızıstan	42,65	49	13,29	20	12,94	104
Moldova	69,9	2	4,56	49	15,58	98
Rusiya	40,74	58	12,69	22	4,32	115
Tacikistan	46,24	33	5,18	46	8,26	110

Türkiyə	45,67	36	2,19	70	27,16	63
Özbəkistan	45,9	35	4,04	53	32,55	41
Ukrayna	55,25	13	2,97	64	22,0	82

Göründüyü kimi Mal və xidmətə vergilər üzrə: ən yüksək pay (69,9%) Moldova, (55,25%) Ukrayna və (52,48%) Ermənistana; ən aşağı pay (22,34%) Azərbaycana (22,34) və Qazaxıstana (26,76%) məxsusdur. 2021-ci il üçün dünya üzrə orta göstərici 38,96% olub.

Beynəlxalq ticarət vergiləri üzrə: ən yüksək pay (17,17%) Qazaxıstana və (16,39%) Belarusa; ən aşağı pay (0,56%) Gürcüstana, (2,19%) Türkiyəyə və (2,97%) Ukraynaya məxsusdur. 2021-ci il üçün dünya üzrə orta göstərici 7,43% olub. Azərbaycanın göstəricisi (4,51%) dünya üzrə orta göstəricidən aşağıdır.

Gəlir, mənfəət və kapital artımına vergilər üzrə: ən yüksək pay (35,25%) Ermənistana, (16,39%) Özbəkistana və (32,55%) Gürcüstana; ən aşağı pay (4,32%) Rusiyaya və (5,61%) Belarusa məxsusdur. 2021-ci il üçün dünya üzrə orta göstərici 28,52% olub. Azərbaycanın göstəricisi (13,71%) dünya üzrə orta göstəricidən xeyli aşağıdır.

Azərbaycanda vergi yükünü tam xarakterizə etmək üçün vergi dərəcələrinin səviyyəsi də əhəmiyyətlidir.

Cədvəl 4.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində tətbiq olunan vergi dərəcələri, %-lə[54]

Ölkələr	Korporativ vergi	Gəlir vergisi	Satış vergisi	Sosial sığorta haqları	Şirkətlər üçün sosial sığorta	İşçilərin sosial sığortası	İllər
Azərbaycan	20% (2022)	25%	18%	25%	22%	3%	2023
Gürcüstan	15%	20%	18%	-	-	-	2023
Ermənistan	20% (2018)	36% (2018)	20% (2019)	5%	5%	-	2022
Belarus	18%	13%	20%	35%	28%	1%	2022
Qazaxıstan	20%	10%	12%	9,5%	9,5%	-	2023
Qırğızıstan	-	-	12%	-	-	-	2023
Moldova	12%	12%	20%	33%	24%	9%	2023
Rusiya	20%	13%	20%	30%	30%	0%	2023
Tacikistan		12% (2022)	15%	22%	20%	2%	2023
Türkmənistan	-	15%	-	-	-	-	2023
Özbəkistan	15%	12%	15%	12%	12%	0%	2023
Ukrayna	18%	18%	20%	22% (2019)	22% (2019)	0% (2019)	2023
Türkiyə	25%	40%	20%	34,5% (2022)	20,5% (2022)	14% (2022)	2023
Çin	25%	45% (2023)	13% (2023)	39,02%	28,52%	10,5%	2022
Avrozona	23%	42,9%	20,8%	-	-	-	2022
Avropa Birliyi	21,3%	37,8%	21%	-	-	-	2022

4-cü cədvəldən göründüyü kimi Korporativ vergi üzrə Azərbaycan, Ermənistan, Qazaxıstan və Rusiya ilə eyni dərəcəyə (20%) malik olsa da, Türkiyə, Çin, Avrozona və Avropa Birliyi ölkələri ilə müqayisədə 1-5 faiz arası aşağıdır. Bu vergi növü üzrə ən aşağı dərəcə (12%) Moldovada, (15%-lə) Gürcüstan və Özbəkistandır.

Gəlir vergisi üzrə Azərbaycan (25%) MDB ölkələrindən ən yüksək dərəcəyə malik (36%) Ermənistandan sonra ikinci, Gürcüstan və Ukrayna müvafiq olaraq 20 və 18%-dir. Çində bu göstərici daha yüksək (45%) Avrozona ölkələrində müvafiq olaraq 42,9%, Türkiyədə 40%, Avropa Birliyi ölkələrində isə 37,8%-dir.

Satış vergisi və ya əlavə dəyər vergisi üzrə Azərbaycan və Gürcüstanda eyni -18%; Ermənistan, Belarus, Moldova, Rusiya, Ukrayna və Türkiyədə eyni -20%; Avrozona və Avropa Birliyi ölkələrində

təxminən bərabər 21%-ə yaxın; ən aşağı dərəcə - Qazaxıstan və Qırğızıstanda 12%; Çində 13%; Tacikistan və Özbəkistanda isə 15%-dir.

Sosial sığorta haqlarının ən yüksək dərəcəsi Çində - 39,02% (təxminən $\frac{1}{4}$ -i işçilər tərəfindən ödənilir); Belorusda – 35% (çox az, ümumi məbləğin təxminən 3%-ə qədər işçilər tərəfindən ödənilir); Türkiyədə - 34,5% (ümumi məbləğin təxminən 40%-dən bir qədər artıq işçilər tərəfindən ödənilir); Moldovada – 33% (ümumi məbləğin təxminən 27%-ə qədər işçilər tərəfindən ödənilir); Rusiyadadır – 30% (işçilər tərəfindən heç nə ödənilmir). Nisbətən aşağı göstərici ilə Azərbaycanda – 25% (ümumi məbləğin 12%-i işçilər tərəfindən ödənilir); Tacikistanda – 22% (ümumi məbləğin təxminən 9%-i işçilər tərəfindən ödənilir); Ukraynada – 22% (işçilər tərəfindən heç nə ödənilmir); Ermənistanda - ən aşağı 5% (işçilər tərəfindən heç nə ödənilmir) və Qazaxıstanda – 9,5% (işçilər tərəfindən heç nə ödənilmir). Gürcüstan, Türkmənistan, Avrozone və Avropa Birliyi ölkələrində bu vergi növü ümumiyyətlə yoxdur.

Cədvəl 5-də Azərbaycan Respublikasında 2000-2023-cü illər ərzində əsas vergi növləri üzrə dərəcələrin dəyişməsi haqqında məlumatlar verilmişdir.

Cədvəl 5.

2000-2023-cü illər ərzində Azərbaycanda əsas vergi növləri üzrə dərəcələrin dəyişməsi
[1, 4]

İllər	ƏDV-nin dərəcəsi	Mənfəət vergisinin dərəcəsi	Fiziki şəxslərin gəlir vergisinin dərəcələri
2000-2001	20%	27%	12%, 20%, 25%, 30%, 35%
2002-2003	18%	27%	12%, 25%, 35%
2004-2005	18%	24%	14%, 35%
2006-2009	18%	22%	14%, 35%
2010-2011	18%	20%	14%, 30%
2023	18%	20%	14%, 25%

Göründüyü kimi ƏDV 2000-ci ildəki dərəcəsi 20% dərəcəsi 2002-ci ildən 18%-ə; Mənfəət vergisinin dərəcəsi müvafiq olaraq 27%-dən 2004-2005-ci illərdə 24%-ə, 2005-2009-cu illərdə 22%-ə, 2010-cu ildən 20%-ə, Fiziki şəxslərin gəlir vergisində müxtəlif gəlir kateqoriyasındakı fərqlər götürülərək 2004-2009-cu illərdə 14-35%-ə, 2010-2011-ci illərdə 14-30%-ə, 2023-cü ildə isə 14-25%-ə endirilmişdir.

6.3. Kommersiya gəlirlərində vergi yükünün səviyyəsi

Azərbaycan Respublikasında korporativ vergi dərəcəsi 20% təşkil edir. Bu, regional və qlobal miqyasda rəqabətə davamlı bir göstəricidir və ölkənin investisiya cəlbediciliyini artırmaq məqsədi daşıyır.[1] Vergi Məcəlləsi) Azərbaycanda mövcud vergi sisteminin qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın geniş yayılmasına təsir edən əsas amillərdən biri, kommersiya gəlirlərinə tətbiq olunan yüksək vergi yüküdür. Vergi yükü, müəssisələrin əldə etdiyi mənfəətin hansı hissəsinin vergi şəklində dövlətə ödənildiyini göstərir. Bu göstərici, ölkənin vergi siyasətinin biznes mühitinə təsirini qiymətləndirmək üçün vacibdir. Yüksək vergi yükü, müəssisələrin sərmayə qoyuluşlarını və genişlənmə planlarını məhdudlaşdırır bilər, aşağı vergi yükü isə investisiyaları təşviq edə bilər.

Vergi yükünün yüksək olması, xüsusilə kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün ciddi maliyyə çətinlikləri yaradır. Bu müəssisələr, rəqabət qabiliyyətini qorumaq və fəaliyyətlərini davam etdirmək üçün bəzən qeyri-rəsmi iqtisadiyyata yönəlirlər. Bu da öz növbəsində, iqtisadiyyatın şəffaflığını azaldır və qeyri-rəsmi sektorun genişlənməsinə səbəb olur.

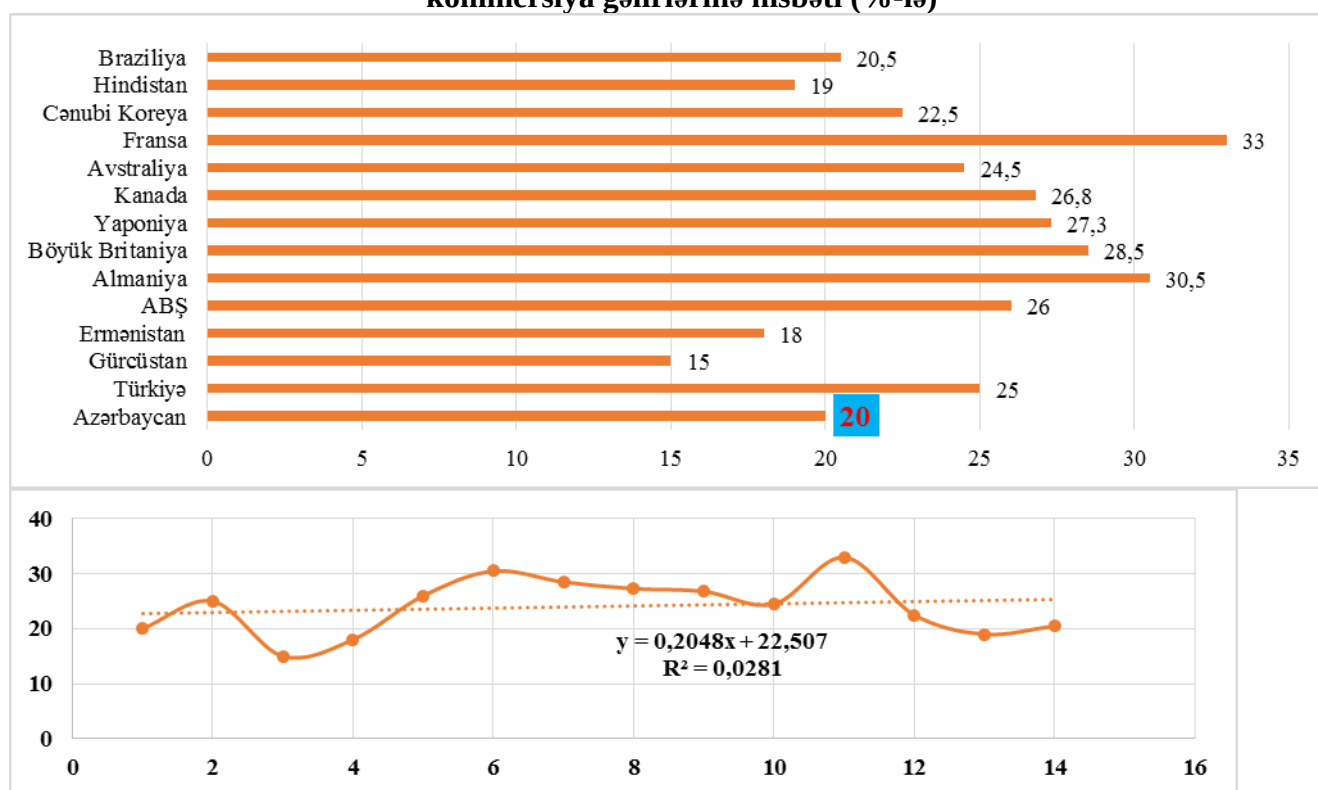
Dünya Bankının hesabatında həmçinin qeyd edilir ki, vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi və vergi yükünün azaldılması istiqamətində atılan addımlar, qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın həcmi azalmasına və dövlət büdcəsinə daxilolmaların artmasına töhfə verə bilər. Bu məqsədlə, vergi siyasətində islahatların aparılması və sahibkarlıq subyektləri üçün əlverişli vergi mühitinin yaradılması vacibdir.

Aşağıdakı cədvəl dünya ölkələri üzrə 2022–2023-cü illərdə vergi yükünün kommersiya gəlirlərinə nisbətinin bəzi nümunəvi göstəricilərini təqdim edir.[7, 6]

Cədvəl 6.

Dünyanın müxtəlif ölkələri üzrə vergi yükünün kommersiya gəlirlərinə nisbəti (%-lə)

Ölkələr	2022	2023
Azərbaycan	20,0	20,0
Türkiyə	25,0	25,0
Gürcüstan	15,0	15,0
Ermənistan	18,0	18,0
ABŞ	25,0	26,0
Almaniya	30,0	30,5
Böyük Britaniya	28,0	28,5
Yaponiya	27,0	27,3
Kanada	26,0	26,8
Avstraliya	24,0	24,5
Fransa	32,0	33
Cənubi Koreya	22,0	22,5
Hindistan	18,0	19,0
Braziliya	20,0	20,5

Diagram 2 və Qrafik 2. 2023-cü ildə dünyanın müxtəlif ölkələri üzrə vergi yükünün kommersiya gəlirlərinə nisbəti (%-lə)

Nəticə etibarilə, Azərbaycanın mövcud vergi sistemindəki yüksək vergi yükü, qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın genişlənməsinə səbəb olan əsas amillərdən sayılır. Azərbaycanda kölgə iqtisadiyyatının geniş yayılmasının səbəblərini izah və sübut edən indikatorlardan biri kommersiya gəlirlərində vergi yükünün səviyyəsidir. Dünya Bankının «Azərbaycan: ölkə üzrə iqtisadi memorandum» adlı hesabatında qeyd olunur ki, son illərdə vergi inzibatçılığında bəzi irəliləyişlər müşahidə olunsada, Azərbaycanda bu göstərici həm region ölkələri və həm də karbohidrogen resursları ilə zəngin digər ölkələrlə müqayisədə yüksəkdir. Bu vəziyyət, sahibkarları vergi öhdəliklərindən yayınmağa və qeyri-rəsmi fəaliyyət göstərməyə təşviq edir. Nəticədə, qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın həcmi artır və dövlət büdcəsinə daxilolmalar azalır.

Cədvəl 7.

Region ölkələrində korporativ gəlir vergisi dərəcələrinin dəyişməsi [54]

	İllər	Vergi dərəcəsi	Qeyd
Azərbaycan	2000-2005	27-24	2000-ci illərdə mərhələli azalma həyata keçirilmişdir
	2000-2005	-	2000-ci illərdə mərhələli azalma həyata keçirilmişdir.
	2006-2019	20	Əsas stabil dərəcə - 20%.
	2020-2024	20	Dəyişiklik yoxdur; bəzi sahələrdə güzəştlər mövcuddur (məs., kənd təsərrüfatı, texnoparklar).
Türkiyə	2000-2017	30 → 20	2006-cı ildən etibarən 20%-ə endirilib.
	2018-2021	22	Müvəqqəti artım.
	2022	23	Keçici artım.
	2023-2024	25	2024-cü ildən rəsmi olaraq 25% təsdiqlənmişdir.
Gürcüstan	2000-2016	15	Ən aşağı regional dərəcələrdən biri.
	2017-2024	15 (bölüşdürülməmiş mənfəət vergidən azaddır)	Estoniya modelinə bənzər sistem tətbiq olunur - yalnız mənfəət paylandığında vergi tutulur.
Qazaxıstan	2000-2008	30 → 20	2009-cu ildən 20%-ə endirilib.
	2009-2024	20	Dəyişiklik yoxdur.
Rusiya Federasiyası	2000-2001	35	Əvvəlki yüksək səviyyə.
	2002-2008	24	Endirim mərhələsi.
	2009-2024	20	20% səviyyəsində sabitləşib (2% federal, 18% regional).

Qeyd: cədvəl müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Region üzrə ortalama dərəcə təxminən 20% civarındadır. OECD ortalamasına nisbətən region, nisbətən rəqabətədavamlı korporativ vergi səviyyəsinə malikdir. Əksər ölkələrdə 2000-ci illərin əvvəllərində vergi dərəcələri 30%-dən yuxarı idi, lakin qlobal vergi rəqabəti nəticəsində azaldılıb. Son illərdə güzəştlər, investisiya təşviqləri və amortizasiya siyasəti səbəbindən effektiv vergi dərəcələri (reallıqda ödənilən) çox vaxt qanuni dərəcələrdən aşağı olur.

Cədvəl 8.

Azərbaycan üzrə vergi mühitinin qiymətləndirilməsi göstəriciləri[5, 23]

Göstərici	2020	2021	2022	2023
ÜDM-də vergi gəlirlərinin payı (%-lə)	13,5	14,2	15,0	16,1
Biznesə vergi yükü (% gəlirə nisbətən)	40,2	39,5	38,0	36,8
Vergi bəyannamələrinin elektron təqdim olunma səviyyəsi (%-lə)	92,0	94,0	96,0	98,0
Kölgə iqtisadiyyatının payı (%-lə)	31,4	28,7	26,5	24,2
Vergi yığımı effektivliyi (OECD göstəricisi, bal ilə)	68,0	72,0	75,0	78,0

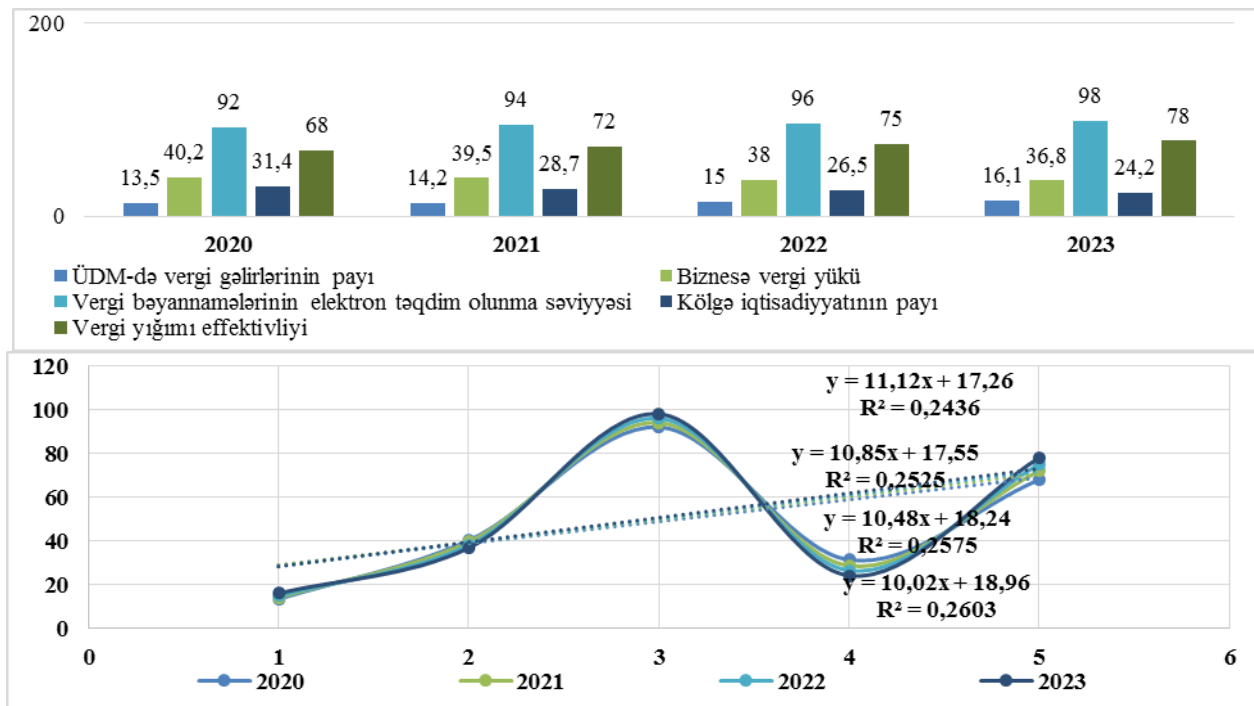

Diagram 3 və Qrafik 5. Azərbaycan üzrə vergi mühitinin qiymətləndirilməsi

Vergi yükü, ölkələrin iqtisadi siyasətində mühüm rol oynayır və kommersiya fəaliyyətinin inkişafına birbaşa təsir edir. Aşağı vergi dərəcələri, xarici investisiyaları cəlb edərək iqtisadi artımı sürətləndirə bilər, yüksək vergi dərəcələri isə əks təsir göstərə bilər. Buna görə də, hər bir ölkə öz iqtisadi prioritetlərinə uyğun olaraq balanslı və səmərəli vergi siyasəti formalaşdırmalıdır.

7. Azərbaycanın vergi sistemi və vergi mühiti beynəlxalq reytinglərdə

Azərbaycanın vergi sistemi beynəlxalq reytinglərdə də qiymətləndirilir. Dünya Bankının "Doing Business" hesabatına görə, ölkənin «Vergi ödəmə asanlığı» üzrə mövqeyi son illərdə yaxşılaşmışdır:

- 2019-cu ildə 28-ci yer;
- 2020-ci ildə 24-cü yer;
- 2021-ci ildə 22-ci yer;
- 2022-ci ildə 19-cu yer.

1. *Ümumi vergi dərəcəsi*: Ümumi vergi dərəcəsi, şirkətin mənfəətinin nə qədərini vergi və məcburi ödənişlərə getdiyini göstərir. Dünya Bankının «Doing Business» hesabatına görə, 2020-ci ildə Azərbaycanın ümumi vergi dərəcəsi 40,8% təşkil etmişdir. Bu göstərici dünya üzrə orta göstəricidən (40,5%) bir qədər yüksəkdir.

2. *Vergi ödəmə asanlığı*: Vergi ödəmə asanlığı, vergi ödəyicilərinin vergi öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün sərf etdikləri vaxt və prosedurların sayını əhatə edir. «Doing Business 2020» hesabatına əsasən, Azərbaycanda vergi ödəmək üçün orta hesabla 159 saat tələb olunur və bu müddət dünya üzrə orta göstəricidən (234 saat) əhəmiyyətli dərəcədə azdır.

3. *Vergi inzibatchılığı və rəqəmsallaşma*: Azərbaycan, vergi inzibatchılığının təkmilləşdirilməsi və rəqəmsallaşma sahəsində əhəmiyyətli addımlar atmışdır. Elektron vergi bəyannamələrinin təqdim edilməsi və onlayn ödəmələrin mümkünlüyü, vergi ödəyicilərinin işini asanlaşdırır və şəffaflığı artırır.

4. *Beynəlxalq vergi rəqabətliyi indeksi*: ABŞ-ın Vergi Fondunun 2024-cü il Beynəlxalq Vergi Rəqabətliyi İndeksində Azərbaycan 35-ci yerdə qərarlaşmışdır. Bu indeks, ölkələrin vergi sistemlərinin rəqabət qabiliyyətini və neytrallığını qiymətləndirir. Məqsəd, iqtisadi artımı təşviq edən və mümkün qədər az təhrif yaradan vergi sistemlərini müəyyən etməkdir. Məsələn, Estoniya bu indeksdə illərdə birinci yerdə qərarlaşır. Bu, Estoniyanın bölüşdürülməmiş mənfəətə 0% vergi tətbiq etməsi və sadə vergi sisteminə malik olması ilə əlaqədardır.[62]

5. *Vergi gəlirlərinin ÜDM-ə nisbəti*: Vergi gəlirlərinin Ümumi daxili məhsula (ÜDM) nisbəti, ölkənin vergi bazasının genişliyini və vergi sisteminin effektivliyini göstərir. Azərbaycanın bu göstəricisi 2023-cü ildə 14,5% olmuşdur ki, bu da dünya üzrə orta göstəricidən (15,0%) bir qədər aşağıdır.

Bu göstəricilər vergi inzibatçılığının sadələşdirilməsi və şəffaflığın artırılması nəticəsində əldə olunmuşdur. Beləliklə, Azərbaycanın vergi mühiti, bəzi sahələrdə dünya üzrə orta göstəricilərə yaxın olsa da, vergi ödəmə asanlığı və rəqəmsallaşma sahəsində müsbət irəliləyişlər müşahidə olunur. Vergi dərəcələrinin optimallaşdırılması və vergi bazasının genişləndirilməsi istiqamətində atılacaq addımlar, ölkənin vergi mühitinin daha da rəqabət qabiliyyətli olmasına töhfə verə bilər.

8. Vergi mühitinin yaxşılaşdırılması üzrə beynəlxalq təcrübə

Dünyada vergi sistemləri müxtəlif strategiyalar əsasında formalaşır: *İsveç və Danimarkada* - yüksək vergi dərəcələri və geniş sosial təminat sistemi mövcuddur; *İrlandiya və Singapurda* - aşağı korporativ vergi dərəcələri xarici investorların cəlb edilməsində mühüm rol oynayır.

İrlandiya uzun müddət 12.5% korporativ vergi dərəcəsi ilə tanınıb. Bu, ölkəyə texnologiya və əczaçılıq sahəsində fəaliyyət göstərən çoxsaylı transmilli şirkətləri cəlb edib. 2022-ci ildə xarici şirkətlər İrlandiyada 19.6 milyard avro korporativ vergi ödəyərək ümumi vergi gəlirlərinin 86.5%-ni təşkil ediblər. Bununla belə, İrlandiya iqtisadiyyatının bu cür şirkətlərdən asılılığı narahatlıq doğurur, çünki bu asılılıq iqtisadi sabitliyi risk altına ala bilər.[66]

Sinqapurun 17% sabit korporativ vergi dərəcəsi və yeni bizneslər üçün vergi güzəştləri onu global maliyyə mərkəzinə çevirib. Xüsusilə, startaplar və müəyyən sahələrdə fəaliyyət göstərən şirkətlər əlavə vergi güzəştlərindən yararlanırlar. Bu vergi siyasəti Sinqapura xarici investisiyaları cəlb etməkdə mühüm rol oynayır.[62]

Bu məlumatlar göstərir ki, İrlandiya və Sinqapurun aşağı korporativ vergi dərəcələri xarici investorların cəlb edilməsində və iqtisadi artımın təşviqində mühüm rol oynayır.

Estoniyada - mənfəət vergisinin yalnız dividend ödənişi zamanı yalnız bölüşdürülən qazanca tətbiq etməklə biznesin reinvestisiya imkanlarını artırır. Estoniya, mənfəət vergisi sistemində unikal bir yanaşma tətbiq edir: şirkətlər yalnız mənfəəti bölüşdürdükləri zaman vergi ödəyirlər. Bu, şirkətlərin qazandıqları mənfəəti yenidən biznesə yatıraraq vergidən azad olmalarına imkan verir. Bu sistemə əsasən, şirkətlər yalnız mənfəəti dividend və ya digər formalarda bölüşdürdükdə vergi ödəyirlər; əks halda, reinvestisiya olunan və ya saxlanılan mənfəət vergidən azaddır. Vergi yalnız bölüşdürülən mənfəətə tətbiq olunur: şirkətlər yalnız mənfəəti dividend, hədiyyə, nümayəndəlik xərcləri və ya digər qeyri-biznes məqsədli ödənişlər şəklində bölüşdürdükdə korporativ gəlir vergisi (CIT) ödəyirlər. Bu, həm aktiv (ticarət) gəlirlərə, həm də passiv (dividend, faiz, royalti) gəlirlərə şamil olunur. Şirkətlər tərəfindən saxlanılan və ya yenidən investisiya olunan mənfəətə heç bir korporativ gəlir vergisi tətbiq edilmir. Bu, həm Estoniya rezident şirkətləri, həm də Estoniyada daimi nümayəndəliyi olan xarici şirkətlər üçün keçərlidir. Bu, bizneslərin böyüməsinə və inkişafına təkan verir. Estoniyanın bu vergi modeli, bizneslərin mənfəəti reinvestisiya etməsini təşviq edərək onların inkişafına şərait yaradır. Bu sistem, xüsusilə startaplar və sürətli böyümə potensialı olan şirkətlər üçün cəlbedici bir mühit yaradır. Estoniyanın bu vergi siyasəti, şirkətlərə mənfəətlərini sərbəst şəkildə yenidən investisiya etməyə imkan verir, bu da biznesin böyüməsini və innovasiyanı təşviq edir.[29]

Türkiyə modeli: İxrac yönümlü şirkətlər üçün vergi güzəştləri tətbiq edilir.[63] (DB Turkey, 2022) Türkiyədə ixrac yönümlü şirkətlər üçün tətbiq edilən vergi güzəştləri və təşviqləri bir neçə əsas mexanizm vasitəsilə həyata keçirilir. Bu təşviqlər, ixracı stimullaşdırmaq və xarici investisiyaları cəlb etmək məqsədilə müxtəlif güzəştləri əhatə edir.

1. *Azad Ticarət Zonaları* - Türkiyədə fəaliyyət göstərən azad ticarət zonaları ixrac yönümlü şirkətlər üçün əhəmiyyətli vergi güzəştləri təqdim edir: istehsal fəaliyyəti ilə məşğul olan şirkətlər üçün 100% korporativ vergi (20%) və gəlir vergisi (15%-35%) azadolmaları; məhsullarının ən azı 85%-ni ixrac edən şirkətlər üçün işçilərin maaşları üzərindən gəlir vergisindən tam azadolma; ƏDV, gömrük rüsumu və digər idxal vergilərindən azadolma; əldə olunan mənfəətin Türkiyəyə və ya digər ölkələrə sərbəst şəkildə köçürülməsi imkanı. Bu zonalar ixrac yönümlü istehsal və ticarət fəaliyyətlərini təşviq etmək məqsədilə yaradılmışdır .

2. *Əlavə Dəyər Vergisi (ƏDV) güzəştləri* - Türkiyə ƏDV qanunvericiliyinə əsasən, bəzi xidmətlər və malların ixracı ƏDV-dən azaddır: azad ticarət zonalarında göstərilən xidmətlər və malların ixracı ƏDV-dən azaddır; bəzi mallar və xidmətlər üçün ƏDV dərəcələri 1% və ya 8% olaraq tətbiq edilir.

3. *Xaricdəki filiallardan əldə edilən gəlirlərə vergi güzəştləri* - Türkiyə qanunvericiliyinə əsasən, müəyyən şərtlər daxilində şirkətlərin xaricdəki filiallarından və həm yerli, həm də xarici ortaq müəssisələrindən əldə etdikləri gəlirlər vergidən azad edilə bilər.

4. *İnvestisiya təşviq sistemləri* - Türkiyə hökuməti tərəfindən təqdim olunan investisiya təşviq sistemləri çərçivəsində, ixrac yönümlü şirkətlər üçün müxtəlif vergi güzəştləri və dəstəklər mövcuddur. Bu təşviqlər arasında vergi azadolmaları, sosial sığorta dəstəkləri və digər maliyyə təşviqləri yer alır.

Vergi mühitinin yaxşılaşdırılması üçün aşağıdakı tədbirlər görülməsi vacibdir:[48]

Vergi dərəcələrinin optimallaşdırılması - bizneslərin yükünü azaltmaq və investisiyaları artırmaq üçün;

Elektron vergi xidmətlərinin genişləndirilməsi - bürokratik maneələrin aradan qaldırılması üçün;

Vergi şəffaflığının artırılması - qanunvericiliyin sabitliyi və proqnozlaşdırılması yolu ilə;

Vergidən yayınma ilə mübarizə - vergi bazasının genişləndirilməsi və dövlət gəlirlərinin artırılması üçün.

Azərbaycanda aparılan islahatlar vergi inzibatchılığını təkmilləşdirərək vergi yükünü optimallaşdırmağa yönəlmişdir. Bununla yanaşı, beynəlxalq təcrübədən istifadə etməklə vergi siyasətinin daha da təkmilləşdirilməsi mümkündür.

9. Azərbaycanda vergi mühitinin yaxşılaşdırılması üzrə təşəbbüslər və perspektivlər

7.1. Vergi mühitinin yaxşılaşdırılmasının qanunvericilik bazası

Azərbaycan Respublikası da son illərdə vergi sisteminin modernləşdirilməsi və şəffaflığın artırılması istiqamətində ciddi islahatlara start vermişdir. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində bir sıra dəyişikliklər edilmiş və aşağıdakı istiqamətlərdə yeniliklər tətbiq olunmuşdur:

Elektron vergi inzibatchılığı: Vergi öhdəliklərinin yerinə yetirilməsini asanlaşdırmaq üçün elektron qaimə-fakturaların tətbiqi genişləndirilmişdir (Vergi Məcəlləsinə 2020-ci ildə edilən dəyişikliklər);

Kiçik və orta sahibkarlığın dəstəklənməsi: Sadələşdirilmiş vergi sisteminin tətbiqi və mikro sahibkarlar üçün vergi güzəştləri nəzərdə tutulmuşdur;

ƏDV sisteminin təkmilləşdirilməsi: Nağdsız ödəmələr üçün ƏDV güzəştlərinin tətbiqi və qaytarılma mexanizmi (2022-ci il dəyişiklikləri) faliyyətdədir;

Transfer qiymətləndirməsi: Böyük korporasiyalar üçün şəffaflığın artırılması məqsədilə transfer qiymətləndirməsi mexanizmləri gücləndirilmişdir (Vergi Məcəlləsinə 2017-ci il dəyişiklikləri);

Aqrar sektor üçün vergi güzəştləri: Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları 2026-cı ilədək mənfəət və torpaq vergisindən azad edilmişdir.

Bu dəyişikliklərin məqsədi vergi yükünün optimallaşdırılması, vergi ödəyicilərinin inzibati yükünün azaldılması və şəffaf iqtisadi fəaliyyətin stimullaşdırılmasıdır.

Vergi inzibatchılığının səmərəliliyi - effektiv vergi inzibatchılığı, vergi qanunvericiliyinin düzgün tətbiqi və vergi ödəyicilərinin öhdəliklərini vaxtında yerinə yetirməsi ilə xarakterizə olunur. Bu, vergi ödəyicilərinin qeydiyyatı, bəyannamələrin işlənməsi, vergi yığımının effektivliyi kimi göstəricilərlə ölçülür. Məsələn, Azərbaycanda 2024-cü ildə mənfəət vergisi bəyannamələrinin 96,8%-i vaxtında təqdim edilmişdir. [8]

Vergi ödəyicilərinin məmnuniyyəti - vergi mühitinin əlverişliliyi, vergi ödəyicilərinin vergi orqanları ilə münasibətlərindən və göstərilən xidmətlərin keyfiyyətindən asılıdır. Məmnuniyyət səviyyəsi, vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin keyfiyyəti və vergi inzibatchılarının peşəkarlıq səviyyəsi ilə müəyyən edilir. Effektiv vergi inzibatchılığı üçün vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması vacibdir. [9]

Vergi siyasətinin düzgün qurulması həm dövlət gəlirlərinin artırılmasına, həm də sahibkarlığın inkişafına töhfə verir. Azərbaycan son illərdə vergi sistemində rəqəmsallaşmanı artıraraq şəffaflığı və

vergi yığımlarının səmərəliliyini artırır. Elektron vergi xidmətləri və onlayn kassa aparatları vergidən yayınmanı azaltmağa kömək edir.[4] Bununla belə, global rəqabət şəraitində vergi siyasətinin davamlı olaraq yenilənməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması vacibdir.

Son 3-4 ildə vergi inzibatchılığı sahəsində bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilib:

Rəqəmsallaşma və şəffaflıq: Vergi bəyannamələrinin 96,89%-i elektron şəkildə təqdim olunub. Mənfəət, ƏDV, sosial vergi və tutumlar üzrə bəyannamələrin hazırlanması və ödənilməsi üçün illik orta vaxt 69,84 saat təşkil edib.[12]

Biznes mühitinin yaxşılaşdırılması: Texnologiya və sənaye parklarının rezidentləri üçün əlverişli vergi mühiti yaradılmış, startaplar üç il müddətinə gəlir vergisindən azad edilmişdir. Kənd təsərrüfatı sahəsində vergi dərəcələrinin azaldılması və sahibkarlıq fəaliyyətinin təşviqi də bu istiqamətdə atılan addımlardandır.[13]

Qeyri-rəsmi iqtisadiyyatla mübarizə və şəffaflıq: Son illərdə aparılan islahatlar nəticəsində qeyri-neft-qaz sektorunda vergi daxilolmalarının nominal artım tempi 2022-ci ildə 27,9% təşkil etmişdir. Bu artım, sektorda ÜDM-in nominal artım tempini üstələyərək, şəffaflığın və qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın azaldılmasının nəticəsi kimi qiymətləndirilir.[14]

Beynəlxalq standartlara uyğunlaşma: Azərbaycan 2021-ci ildə İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (İƏİT) "Ölkələrarası hesabatların mübadiləsinə dair səlahiyyətli orqanların çoxtərəfli sazişi"nə qoşulub. Bu, vergi inzibatchılığının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasına xidmət edir.[15]

İqtisadi zonalarda vergi güzəştləri: İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi zonaların rezidentləri 10 il müddətinə vergi və rüsumlardan azad olunublar. Bundan əlavə, texnologiya və sənaye parklarının rezidentləri üçün əlverişli vergi mühiti yaradılıb, startaplar üç il müddətinə gəlir vergisindən azad ediləblər.[16]

Vergi mühitinin daha da yaxşılaşdırılması üçün aşağıdakı addımlar təklif olunur:

1. Vergi sisteminin şəffaflığı artırılmalı və vergi inzibatchılığının sadələşdirilməsi davam etdirilməlidir;
2. Biznes üçün əlverişli vergi rejiminin yaradılması daima diqqət mərkəzində olmalı və innovativ sahələrə güzəştlər tətbiq edilməlidir;
3. Rəqəmsal texnologiyaların vergitutma sisteminə inteqrasiyası, süni intellekt və blokçeyn texnologiyalarının vergi inzibatchılığında tətbiqi genişləndirilməlidir;
4. Vergi məlumatları daha şəffaf və açıq formada təqdim olunmalıdır;
5. Kiçik və orta biznes üçün sadələşdirilmiş vergi rejimləri genişləndirilməlidir;
6. Vergi yükünün optimallaşdırılması, xüsusilə innovativ və texnoloji bizneslər üçün əlavə stimulların yaradılması, vergi yükünün optimallaşdırılması üçün sahibkarlarla fəal dialoqun qurulması təmin olunmalıdır;
7. Kölgə iqtisadiyyatı ilə mübarizə daha da gücləndirilməli, nəzarət mexanizmləri təkmilləşdirilməlidir;
8. Dövlət və vergi ödəyiciləri arasında etimad mühiti gücləndirilməlidir.

Vergi mühitinin stabil və proqnozlaşdırıla bilən olması biznes üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Şəffaf və optimal vergi rejimi sahibkarlıq subyektlərinin investisiya qərarlarına müsbət təsir göstərir.

10. Daha təkmil və dayanıqlı vergi mühitinin yaradılması və vergi siyasətinin strateji uyğunluğu

Vergi mühitinin təkmilləşdirilməsinin əsas prinsipləri

1. *Şəffaflıq və hesabatlılıq* - Vergi inzibatchılığı aydın və şəffaf olmalıdır ki, sahibkarlar və fərdi vergi ödəyiciləri üçün qeyri-müəyyənliklər minimuma endirilsin.

2. *Rəqabətliliyin təmin edilməsi* - Vergi yükünün balanslaşdırılması bizneslərin inkişafını təşviq etməli və qeyri-formal iqtisadiyyatın qarşısını almalıdır.

3. *Ədalətçilik və proqressiv vergi yükü* - Vergi sisteminin sosial-iqtisadi balansı təmin etməsi və daha yüksək gəlirli şəxslərin və şirkətlərin adekvat vergi ödəməsinə təmin etməsi vacibdir.

4. *Texnoloji inteqrasiya və rəqəmsallaşma* - Elektron vergi sistemlərinin tətbiqi vergi yığımının

səmərəliliyini artırır və kölgə iqtisadiyyatını azaldır.

5. *Sabitlik və proqnozlaşdırıla bilənlik* - Dövlətin vergi siyasətində tez-tez dəyişikliklər etməməsi bizneslərin uzunmüddətli planlaşdırmasına imkan yaradır.

Daha təkmil vergi mühitinin yaradılması üçün dövlətlər vergi siyasətini makroiqtisadi strategiyalarla uzlaşdırmalıdır. Effektiv vergi siyasəti investisiya mühitini gücləndirir və dövlət gəlirlərini artırır.

Bunun üçün aşağıdakı tədbirlərin görülməsi tövsiyə olunur:

- Vergi islahatlarında uzunmüddətli strateji yanaşma tətbiq olunmalıdır;
- Elektron vergi sistemləri və avtomatlaşdırılmış nəzarət mexanizmləri inkişaf etdirilməlidir;
- Vergi güzəştləri və təşviq proqramları rəqabətli iqtisadi mühitin formalaşmasına yönəldilməlidir.

Qloballaşan dünyada vergi sistemləri beynəlxalq tələblərə və normativlərə uyğunlaşmalıdır. Bu xüsusilə korporativ vergitutma sahəsində aktualdır:

- *BEPS* (Base Erosion and Profit Shifting) təşəbbüsü – çoxmillətli şirkətlərin vergidən yayınmasının qarşısını almaq üçün OECD tərəfindən hazırlanmış qlobal vergi qaydaları sistemidir.[49]

- *Minimum qlobal korporativ vergi* – 2021-ci ildə G20 ölkələri və OECD tərəfindən razılaşdırılmış 15%-lik minimum korporativ vergi, ölkələrarası vergidən yayınma risklərini azaldır.[50]

Bu tədbirlər beynəlxalq vergi rəqabətini ədalətli etmək və vergi qaçaqmalçılığı hallarını məhdudlaşdırmaq məqsədi daşıyır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat / References

1. AR İN DVX (2023) Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsi. <https://www.taxes.gov.az/az/page/ar-vergi-mecellesi>
2. AR ƏƏSMN (2019). https://sosial.gov.az/media/xeberler/2507?utm_source=chatgpt.com
3. AR İN DVX (2022). Muzdlu işlə əlaqədar tutulan gəlir vergisi, məcburi dövlət sosial sığorta, işsizlikdən sığorta və icbari tibbi sığorta haqqı. https://www.taxes.gov.az/uploads/2022/bukletler/vahidMDSS.pdf?utm_source=chatgpt.com;
4. AR İN DVX (2025). Vergi sistemi yeni çağırışlara hazırdır. <https://www.taxes.gov.az/az/post/3101>; .
5. Azərbaycanın statistik göstəriciləri.(2024). https://stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/stat-yearbook_2024.pdf; Dövlət büdcəsinin gəlir və xərcləri. <https://stat.gov.az/source/finance>
6. Azərbaycan Respublikasının 2024-cü il dövlət büdcəsinin layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının R Ə Y İ, 2023. <https://sai.gov.az/files/r%C9%99y%202024%20layih%C9%99-892107023.pdf>;
7. BYİB/Dünya Bankı.(2022) AZƏRBAYCAN ölkə üzrə iqtisadi momerandum. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/09910010922241014/pdf/P175326058504d07d0b6df0510aeb761254.pdf>; AR HP (2023).
8. Vəkilov K. (2017) Azərbaycanda vergi inzibatçılığı və vergi nəzarətinin təkmilləşdirilməsi. https://unec.edu.az/application/uploads/2018/12/kENAN-vekilov.pdf?utm_source=chatgpt.com
9. Qəzənfərli M. (2020) Vergi inzibatçılığı və onun səmərəli fəaliyyətinin təşkili. AMEA-nın Xəbər. İqt. Ser. https://www.anl.az/down/meqale/amea_xeb_iqt/2020/01/77660328meqale_source=chatgpt.com
10. AR İN DVX (2025). Vergi sistemi yeni çağırışlara hazırdır. <https://www.taxes.gov.az/az/post/3101>;
11. 25 illik təcrübəyə malik vergi sistemi yeni transformasiya şəraitində. <https://new.e-taxes.gov.az/etaxes/news/96d058fb-0e70-45a3-b504-63fde996e292>.

12. Vergi qanunvericiliyi və inzibatchılığı. İİN DVX. https://www.taxes.gov.az/az/page/vergi-qanunvericiliyi-ve-inzibatchiligi?utm_source=chatgpt.com
13. Azərbaycanda iqtisadi zonalarda əlverişli biznes mühiti yaradılıb. Trend. <https://az.trend.az/business/3708557.html>
14. Azərbaycanda müasir vergi sisteminin formalaşması Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. İİN DVX. https://www.taxes.gov.az/az/post/2522?utm_source=chatgpt.com
15. Azərbaycanın vergi qanunvericiliyi və inzibatchılığı İƏİT standartına uyğundur. Report.AZ. https://report.az/biznes-xeberleri/azerbaycanin-vergi-qanunvericiliyi-ve-inzibatchiligi-ieit-standardina-uygundur/?utm_source=chatgpt.com
16. Azərbaycanda iqtisadi zonalarda əlverişli biznes mühiti yaradılıb. Trend. <https://az.trend.az/business/3708557.html>
17. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi və Dövlət Vergi Xidməti rəsmi məlumatları (2023) <https://www.taxes.gov.az>;
18. Azərbaycan və Böyük Britaniya arasında vergi sahəsində məlumat mübadiləsi ilə bağlı müzakirələr aparılıb. VERGİLƏR Az. (2024) https://vergiler.az/news/taxes/32731.html?utm_source=chatgpt.com
19. AR İN DVX (2022). Muzdlu işlə əlaqədar tutulan gəlir vergisi, məcburi dövlət sosial sığorta, işsizlikdən sığorta və icbari tibbi sığorta haqqı. https://www.taxes.gov.az/uploads/2022/bukletler/vahidMDSS.pdf?utm_source=chatgpt.com;
20. Abdullayeva Y.Ə. (2012) Azərbaycan Respublikasının vergi siyasəti və onun modernləşməsi istiqamətləri. Azərbaycanın vergi jurnalı. 3/2012. S.182. <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/25825/makaleler/3/arastirmax-azrbaycan-respublikasinin-vergi-siyasti-v-onun-modernlmsi-istiqamtlri.pdf>
21. Ağazadə M. (2011) Azərbaycanda büdcə-vergi siyasətinin müasir vəziyyətinin təhlili və onun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri Azərbaycanın vergi xəbərləri. 1/2011. S.67. https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/25825/makaleler/1/arastirmax-azrbaycanda-budc-vergi-siyastinin-muasir-vziyytinin-thlili-v-onun-tkmillsdirilmsi-istiqamtlri.pdf?utm_source=chatgpt.com
22. Dövlət büdcəsinin gəlir və xərcləri. <https://stat.gov.az/source/finance>
23. Dünya Bankının «Doing Business» hesabatları <https://www.worldbank.org/en/businessready/publications>
24. Nəbiyeva G. (2022) Əmək bazarında legal fəaliyyətin təmin olunmasına nəzarət davam edir. VERGİLƏR.Az. https://vergiler.az/news/article/20832.html?utm_source=chatgpt.com
25. Qeyri-rəsmi məşğulluq işçiləri əmək və gələcək sosial təminat hüquqlarından məhrum edir. AR ƏƏSMN (2019). https://sosial.gov.az/media/xeberler/2507?utm_source=chatgpt.com
26. Barro, R., & Sala-i-Martin, X. (2004). Economic Growth. MIT Press. <http://piketty.pse.ens.fr/files/BarroSalaIMartin2004.pdf>.
27. Doing Business in Turkey 2022. https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/locations/turkey/doing-business-in-turkey-2022.pdf?sc_lang=en&utm_source=chatgpt.com;
28. Economic Growth Partnership (Egp) Fy 2023 Annual Report. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/fff83f483c76eef814d7488b25689a10-0430012023/related/16743-WB-C-JET-WEB.pdf>; Global Tax Program (GTP) 2023 Annual Progress Report. https://www.worldbank.org/en/programs/the-global-tax-program/publication/gtp-fy23-annual-progress-report?utm_source=chatgpt.com
29. Economy https://www.esri.ie/system/files/publications/WP761_0.pdf?utm_source=chatgpt.com
30. Editors Pick Talking Money-And Taxes-At Work (2025) <https://www.forbes.com/sites/mariagraciasantillanalinaires/2025/02/19/talking-money-and-taxes-at-work/>

31. Estonia Corporate - Taxes on corporate income.
https://taxsummaries.pwc.com/estonia/corporate/taxes-on-corporate-income?utm_source=chatgpt.com;
32. EY. Shadow economy exposed Estimates for the world and policy paths March 2025.
https://www.ey.com/content/dam/ey-unified-site/ey-com/en-gl/insights/tax/documents/ey-gl-shadow-economy-report-02-2025.pdf?utm_source=chatgpt.com
33. Fraser Institute (2024); Economic Freedom of the World. (2023) Retrieved from
<https://www.fraserinstitute.org>.
34. G20 (2021). Tax. G20 endorsed the introduction of minimum corporate tax for the big companies. <https://www.dpc.bg/insights/g20-endorsed-the-introduction-of-minimum-corporate-tax-for-the-big-companies>
35. Georgia – Ministry of Finance / Revenue Service. [https://www.rs.ge/Home.aspx?lang=2](https://www.rs.ge/Home.aspx?lang=2;);
36. Heritage Foundation (2024). <https://www.heritage.org/index/>;
37. How to do business in Turkey? Investors' guide January 2023.
<https://www.verginet.net/Dokumanlar/2023/How-to-do-Business-in-Turkey-2023.pdf>
<https://edition.cnn.com/2019/01/28/business/tax-cuts-jobs-business-spending-nabe/index.html>
https://thedocs.worldbank.org/en/doc/6d1b393e35619d865ebc0713f69e442b-0350032022/original/METR-Report-Global-Database-Report.pdf?utm_source=chatgpt.com;
https://www.nber.org/papers/w31278?utm_source=chatgpt.com
38. IMF (2019). Tax Policy for Inclusive Growth in Emerging Markets. International Monetary Fund. file:///C:/Users/User/Downloads/en-special-series-on-covid-19-tax-policy-for-inclusive-growth-after-the-pandemic%20(1).pdf
39. IMF (2023). “Corporate Tax Policies and Economic Growth: A Case Study of Ireland.” International Monetary <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2025/04/22/world-economic-outlook-april-2025>
40. International Corporate Tax Reform; Policy Paper No. 2023/001. https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/PP/2023/English/PPEA2023001.ashx?utm_source=chatgpt.com
41. James Cloyne, Ezgi Kurt & Paolo Surico. (2023) Who Gains from Corporate Tax Cuts? NBER
42. James, S., & Nobes, C. (2009). The Economics of Taxation. Prentice Hall.
<https://catalogue.nla.gov.au/catalog/2568114>
43. Justin Fox (2014) The Conversation We Should Be Having About Corporate Taxes. August 22, 2014. <https://hbr.org/2014/08/the-conversation-we-should-be-having-about-corporate-taxes>
44. Kazakhstan – State Revenue Committee (Ministry of Finance). <https://kgd.gov.kz/en>
45. Laffer, A. (2004). The Laffer Curve: Past, Present, and Future. The Heritage Foundation.
<https://www.heritage.org/taxes/report/the-laffer-curve-past-present-and-future>.
46. List of free zones of Turkey.
https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_free_zones_of_Turkey?utm_source;
47. Living longer and living better: an OECD perspective on Polish healthcare.
<https://oecdecoscope.blog/2025/04/07/living-longer-and-living-better-an-oecd-perspective-on-polish-healthcare/?print=print>
48. Matt Egan. (2019) CNN Business Just 4% of companies boosted hiring because of tax cuts.
49. McKinsey & Company. (2022). Corporate Taxation and Investment Trends.
<https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/business%20functions/mckinsey%20digital/our%20insights/the%20top%20trends%20in%20tech%202022/mckinsey-tech-trends-outlook-2022-full-report.pdf>
50. Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. (1989). Public Finance in Theory and Practice. McGraw-Hill. https://openlibrary.org/books/OL2037066M/Public_finance_in_theory_and_practice;
51. OECD (2019). Topics Base erosion and profit shifting (BEPS) Base erosion and profit shifting (BEPS). <https://www.oecd.org/en/topics/base-erosion-and-profit-shifting-beps.html>

52. OECD (2021). Tax Policy Reforms 2021: OECD and Selected Partner Economies. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/tax-policy-reforms-2021_427d2616-en.html
53. OECD (2023). Tax Incentives and Economic Growth. https://www.oecd.org/en/publications/tax-policy-reforms-2023_d8bc45d9-en.html
54. OECD (2023). Taxation and Business Growth. OECD Publishing. .
55. OECD (2025). Indicators Data Trusted statistics supporting evidence-based policy. <https://www.oecd.org/en/data/indicators.html?orderBy=mostRelevant&page=0&facetTags=oecd-policy-areas%3Apa5>
56. OECD Corporate Tax Statistics https://www.oecd.org/en/publications/corporate-tax-statistics-2024_9c27d6e8-en.html
57. OECD Tax Administration Comparative Information Series (2023). <https://www.oecd.org/tax/>;
58. Opportunities Business in Estonia Taxation https://investinestonia.com/business-in-estonia/taxation/?utm_source=chatgpt.com
59. Robert J. Barro and Brian Wheaton (2019). Taxes, Incorporation, and Productivity. https://barro.scholars.harvard.edu/file_url/309
60. Schneider, F., & Enste, D. (2013). The Shadow Economy: An International Survey. Cambridge University Press. https://openlibrary.org/works/OL16804438W/THE_SHADOW_ECONOMY.
61. Simon Constable, Former Contributor. Corporate Tax Cuts Don't Always Lead To More Jobs, New Research Says 2023. <https://www.forbes.com/sites/simonconstable/2023/05/31/corporate-tax-cuts-dont-always-lead-to-more-jobs-new-research-says/>
62. Tanzi, V., & Schuknecht, L. (2000). Public Spending in the 20th Century: A Global Perspective. Cambridge University Press, s. 6-8. <https://www.scrip.org/reference/referencespapers?referenceid=2152036>
63. Tax Competitiveness Index (2022): Estonia has the world's best tax system. https://investinestonia.com/tax-competitiveness-index-2022-estonia-has-the-most-competitive-tax-system-in-the-world/?utm_source=chatgpt.com.
64. Tax foundation (2024) Center for global tax policy International Tax Competitiveness Index 2024. https://taxfoundation.org/wp-content/uploads/2024/10/International-Tax-Competitiveness-Index-2024-FV.pdf?utm_source=chatgpt.com
65. Tax Foundation - International Tax Competitiveness Index (2023); Tax Foundation Principled Research. Insightful Analysis. Engaged Experts. (2025) <https://taxfoundation.org/>;
66. Tax Foundation Subscribe International Tax Competitiveness Index 2023. <https://taxfoundation.org/research/all/global/2023-international-tax-competitiveness-index/>
67. Taxes Key Findings (2022). https://weekonwallstreet.com/2022/12/14/corporate-tax-rates-around-the-world-2022/?utm_source=chatgpt.com
68. The Impact of the Global Tax Reforms on Ireland's Attractiveness to Foreign Direct Investment and the Wider (2023) ESRI Working Paper No. 761 September 2023
69. WB Live Logo. Data insights on tax digitalization: Why direct e-payments matter https://blogs.worldbank.org/en/opendata/data-insights-on-tax-digitalization--why-direct-e-payments-matte?utm_source=chatgpt.com
70. WB Live Logo. Effective tax administration is critical in enhancing growth and creating jobs. https://blogs.worldbank.org/en/governance/effective-tax-administration-is-critical-in-enhancing-growth-and?utm_source=chatgpt.com
71. World Bank (2022). Global METR Database
72. World Bank Group – Doing Business Report 2020. <https://www.doingbusiness.org/>;
73. World Bank, 2024 <https://www.worldbank.org/en/programs/business-enabling-environment>.

Определение направлений совершенствования налоговой среды в Азербайджанской Республике

Танрыверди Паша

ведущий научный сотрудник

Институт экономики Министерства науки и образования

E-mail: tpasha_50@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/009-0009-7221-3420>

Резюме: В статье комплексно анализируются формирование налоговой среды в Азербайджанской Республике и её влияние на экономическое развитие и предпринимательскую деятельность. В исследовании раскрывается сущность налоговой среды, оцениваются ключевые факторы, такие как налоговая нагрузка, налоговые ставки, налоговое администрирование и стабильность налогового законодательства. Обосновывается, что рост налоговой нагрузки приводит к снижению экономической активности, уменьшению уровня инвестиций и сбережений, а также расширению теневой экономики. Вместе с тем показано, что снижение налоговых ставок и применение налоговых льгот играют важную роль в стимулировании предпринимательства, улучшении инвестиционного климата и росте занятости. В статье широко используется международный опыт, в частности примеры Эстонии, Ирландии и Грузии, на основе которых определяются основные направления совершенствования налоговой системы Азербайджана. В результате сделан вывод о том, что формирование прозрачной, стабильной и упрощённой налоговой системы является одним из ключевых условий обеспечения устойчивого экономического роста и долгосрочного развития страны.

Ключевые слова: налоговая среда, налоговая нагрузка, предпринимательство, налоговые льготы, теневая экономика, налоговая политика